NEMZETI NŐNEVELÉS.

III. ÉVFOLYAM. 1882. DECZEMBER. X. FÜZET.

LEÁNYISKOLÁINK BAJAI.

Alig mulik el nap, hogy ne olvasnánk valamit a kormány, az egyháznagyok, felekezetek, polgári hatóságok áldozatairól, melyekkel nőnevelésünk előbbre vitelében buzgólkodnak. Nem is tagadható, hogy eme vállvetett erőfeszítések következtében e téren is nagyot haladtunk; azonban haladásunk mellett is nőnevelési intézeteinknek még mindig számos akadálylyal kell küzdeniök. Ezeknek az akadályoknak egy részét a közönség előítéletei gördítik leányiskoláink útjába; más részük azonban magukban az iskolákban rejlik, a mennyiben kevés kivétellel sok oly belső bajban sínylődnek, melyek az egészséges fejlődést megnehezítik. Leányiskoláink eme belső bajairól óhajtanék elmondani egyetmást, azokról a valódi bajokról, a melyek komolyan sürgetik a foganatos javítást, s azokról a képzelt bajokról, melyeket a be nem avatott nagy közönség lát leányiskoláinkban, s a melyek felvilágosítást igényelnek. Azon körben maradván, melyben tapasztalataim legközvetlenebbek és legszámosabbak, ezuttal csupán állami leányiskoláinkról ohajtok elmondani egyet-mást — nem azért, hogy itéljek, hanem azért, hogy használjak.

Sokat árt leányiskoláink szerencsés fejlődésének általában az a szünni nem akaró versenygés, mely a különféle intézeteket egymás iránt elfogultakká teszi s olyan vádakra ragadja, a melyek minden alapnak híjával vannak. A nemes verseny éltet, az elfogult versenygés csak sorvaszthat. A felekezeti, részben egyházi vezetés alatt álló leányiskoláink meg a magán nőnevelő-intézetek két oldalról intézik támadásaikat az állam által felállított nyilvános leányiskolák ellen. A növendékleányok vallási nevelését elhanyagolják; egy-egy osztályba kelleténél több növendéket vévén

fel, nem fordíthatnak elég gondot a tanítványok egyéni nevelésére, melyet a sablon helyettesít és megront; a növendékek nincsenek kellő felügyelet és fegyelem alatt s ennek következtében ki vannak szolgáltatva a köznapi élet csábításainak stb. stb. Így hangzik majd az egyik, majd a másik oldalról a támadás. Ezekre a vádakra, melyeket az élet és iskola ezerszeresen megczáfolt már, nincs szavam. Egyes oly hibákra térek ki csupán, melyek kisebb-nagyobb mértékben tényleg léteznek s a melyeknek elenyésztetésére az iskola s a szülők vállvetett buzgósága szükséges.

Legsűrűbben hangzik a panasz a leányiskolák növendékeinek túlterheltetése miatt s meg kell vallanunk, hogy sok esetben nem alaptalanúl. Azonban a hibát itt is rendesen rosz helyen keresik: a heti órák túlságosan nagy számában. Tekintélyes pedagógok és orvosok véleménye szól mellettünk, midőn azt állítjuk, hogy az állami leányiskolák e tekintetben nem vétenek a mérték ellen. Ha egyes helyeken, kivételesen, túlságos, de rosszúl felfogott buzgóságból növelik is az óraszámot, úgy hogy külön-külön órákon tanítanak hitregetant, erkölcstant, lélektant, embertant, esztetikát stb. ez nem adhat alapot az általános vádra s inkább csak a régi alexandrián maradványául tekinthető, mely ellen az állami iskolák szelleme küzd s reméljük nem sikertelenül. Az a baj, hogy a tanítás szakszerűbbé tételének kedveért szeretjük a tárgyakat felaprózni, tagadhatatlanúl megvan; de ez ellen nem annyira az órák számának apasztásában mint a rokontárgyak helyes konczentrációjában kell keresnünk a gyógyító szert. A magyar nyelv tanára például a felsőbb leányiskolákban elég alkalmat találhat rá az irodalmi oktatás közben, hogy a lélektan s esztetika alapelemeivel, főbb tételeivel megismertesse növendékeit. Ha a szaktanár jó olvasókönyvet (pl. «A magyar nyelv és irodalom kézikönyvét» Torkos Lászlótól) használ, fölös számmal talál abban oly olvasmányokat, a melyek mind a két esetre sikeresen alkalmazhatók, ha az olvasmányok helyesen kezeltetnek. Ily esetekben a fejtegetések mindig az alkalomszerű tárgyhoz füzhetők; míg ha ellenkezőképen járunk el, csak üres sémákat hüvelyezünk, melyeknek nem lehet semmi művelő hatásuk. Hasonló módon kell eljárnunk a történet tanításánál.

melylyel a legtermészetesebben köthetjük össze a mythologiai ismeretek nyujtását, s a mely közben a népek müveltségéről s műemlékeiről szólván, egyszersmind hathatósan hozzájárulhatunk a növendék esztetikai képzéséhez, ízlésének finomításához, nemesítéséhez. Csak ne tapadjunk a szavakhoz; hanem a dolgot magát tekintsük — de épen ezt nem teszik az esztetika és mythologia külön órás, speciális tanitói. Az embertani és egészségtani ismereteket a legtermészetesebb kapcsolat a természetrajz körébe utalja, a hol a legalaposabban taníthatók. Az erkölcstant kössük össze a vallástanítással s azonfelül gyakorlatilag neveljük benne és szerinte növendékeinket a tanítás minden tárgyánál és minden fokozatán keresztül. Íme a legegyszerűbb és legbiztosabb mód nemcsak arra, hogy a tanulók terhein könnyítsünk, hanem arra is, hogy a tanulást magát intenzivebbé, foganatosabbá tehessük. Ez azonban csak képzett, független tanerőkkel rendelkező intézetekben valósítható meg, a hol a tanítás összhangzatosságának s lelkiismeretes ellenőrzésének garancziái megvannak.

A tanulók túlterheltetésén azonban még más módon is lehet és kell segítenünk. El a sok mindenféle fölösleges irogatással, rajzoltatással, mappakészítéssel, számtani példák tisztázásával s az előadott tananyag irásbafoglaltatásával! Irassunk, rajzoltassunk annyit, a mennyi szükséges; de ne koczkáztassuk vakmerően a gyermeknek testi-lelki egészségét. Láttunk vizsgálatokat, a melyeken hivalgó, de valóban kárhozatos pompát fejtettek ki a növendékek által készíttetett irásbeli dolgozatokkal, rajzokkal és kézimunkákkal. Az avatatlant bámulat tölti el láttukra, de a szakférfiú nem fojthatja el sajnálkozását. Akár a növendékek maguk készítették e dolgokat, akár mások hozzájárulásával: az nem változtat a dolgon. Az előbbi esetben csak megerőltetéssel, a másodikban erkölcsi romlással van az ily munka összekötve. A legtekintélyesebb pedagógok egyetértenek abban, hogy az ily feladványok a minimumra redukálandók s a mennyire lehetséges az iskolai órákra szorítandók. Ha a mennyiség kevesbedett, pótolnunk kell lelkiismeretes, pontos methodikai beosztással és feldolgozással.

Egyik polgári leányiskola értesítőjében pl. azt olvasom, hogy

az I. és II. osztály növendékei külön-külön, egyenként 32 irásbeli dolgozatot készítettek egyetlen egy tantárgyból! Mit tartsunk arról az intézetről, a hol az elemi III. osztálybeli tanulók a természetrajzi anyagot maguk foglalják irásba; vagy a hol a IV. osztályba járó leánykáknak minden számtani órára 5—6 feladatot kell letisztázniа! Nem helyeselhetjük azt sem, hogy az év kezdetén, mikor még alig telt el egy-két nap tanítással és tanulással, mindjárt házi feladattal terheli a tanító növendékét; már csak azért sem, mivel a tanítónak előbb pontos meggyőződést kell szereznie növendékeinek ismereteiről s felfogási képességéről, meg a tananyag egy bizonyos, némileg befejezett körét is fel kell dolgoznia, mielőtt házi feladványokra gondolhatna. E czélra pedig elég a táblán dolgoztatás, meg alkalmilag egyes iskolai feladatok megoldása. A dolgozatok tisztáztatását, melyet egyes iskolákban valóságos szenvedélyel üznek, még inkább el kell itélnünk. A kormány nagyon helyes és üdvös tilalmát, hogy a kijavított dolgozatok letisztázása meg nem engedhető, ezek nem ismerik, vagy ha ismerik is, nem tisztelik eléggé, különben nem büszkélkednének a szépen teleirt füzetekkel, melyeknek pedagógiai becsük egyáltalában nincs, egészségrontó hatásuk azonban annál nagyobb. A rajzoltatással és mappakészítéssel üzött visszaélések hasonló mérték és megrovás alá esvén, rájuk nem terjeszkedünk ki bővebben.

A női kézimunkák dolgában sem állunk jobban. Sok a szülők panasza is, a legtöbbje sokszor gyermekes, ha nem nevetséges. Az egyiknek pl. az a panasza, hogy az iskolában használt gyapotfonal igen vastag, a másik ellenkezőleg ugyanazt a fonalat vékonynak tartja; a miben természetesen mind a kettőnek nem lehet igaza. De igazuk van már abban, hogy sok iskolában túlságosan sok kézimunkával terhelik a növendékeket. Elfelejtkeznek az iskoláról s műhelyet nyitnak; szemük elől tévesztik a nevelő feladatát s versenyezni ohajtanak a nagyiparral. Így nem jutnak czélhoz, ha csak azt nem érik el, hogy koczkáztatják a gyenge növendék egészségét. A felsőbb leányiskola kézimunka-oktatásának nem az a czélja, hogy az itt tanult munkával a leányka kenyerét keresse — ha ezt a czélt akarja elérni, speciális ipariskolát látogat — hanem az,

hogy művelje rajta ízlését s ha majdan felnövén, önálló háztartás élére jut, értvén az e nemű munkát, helyesen tudjon takarékoskodni s munkájával, ha ideje engedi s kedve tartja, segíthessen magán s lakását rendben tarthassa, ékesíthesse. S ha ez a czél, akkor az a sokféle női kézimunka-ág, melyekre már a gyáripar is kiterjeszkedett, fölösleges — időt, egészséget tekintve egyaránt — az iskolákban.

Sok visszaélést űznek az iskolai szünetekkel is; még pedig az iskolák maguk s a szülők egyaránt. Némely iskolában pl. alig birják az iskolai évet megkezdeni; hatvan-hetven tanuló beiratásával eltelik néha tíz nap is. A szülők nem igen veszik tekintetbe az iskolai hatóság erre vonatkozó hirdetését, és sokszor a legcsekélyebb, mellékes ok és érdek elegendő előttük arra, hogy a pontosság ellen vétsenek. S ha a beiratás egyszer már megtörtént, minduntalan keresnek és találnak is rá ürügyet, hogy gyermekeiket — nem mondom, hogy nem jóhiszeműleg — a tanítás folytonosságának koczkáztatásával rövidebb-hosszabb időre kivonják az iskolából. A vásárok, szüret, névnap s több e félék még mindig divatos titulusok az iskolamulasztásra. Az izraellita ünnepek is olykorolykor zavarólag hatnak a tanítás rendes menetére; a f. év szeptemberében pl. csaknem annyit mulasztottak, mint a hányszor iskolában voltak az e hitű növendékek. De a ker. nagy ünnepek alkalmára szabott szünetek korlátainak áttörésére is nagy a hajlandóság iskoláinkban, különösen károsnak tartom az iskolai zárvizsgálatoknak oly korán kezdését és hosszúra nyujtását, hogy sokszor az egész junius úgy szólván teljesen veszendőbe megy; — veszendőbe, mert a hogyan a vizsgálatokat kevés kivétellel tartani szokták, semmi haszonnal nem járhat.

Mindezek a visszaélések pedig nemcsak hogy kelletén túl megrövidítik az évet s növelik a tanulók túlterheltetését, hanem oly mértékben megszakítják a tanítás folytonosságát, hogy annak sikeressége is okvetetlenül problematikussá válik. A ki tapasztalatból tudja, hogy egy-két nap is, ha kellően felhasználtatik, mily fontos az iskolai életben; a ki saját kárán tanulta meg, hogy négy-öt napi szünet után is, mily nehéz a tanulót megint a rendes

kerékvágásba terelni: egyetért velem, ha azt mondom, hogy az iskolai szüneteket szállítsuk a minimumra s tartsuk meg azokat pontosan. Tartsuk meg azokat a szüneteket, melyeket a vallás és a hazafiság megkövetel; használjuk fel azokat vallásos és nemzeti szellemben való épülésünkre meg üdülésünkre; de hagyjuk abba a titulusokat, melyek kényelmünkre szolgálhatnak talán, de túlságosan drága áron, mert a fegyelmet lazítják, a sikeres tanítás útja elé pedig nehéz akadályokat gördítenek.

sak még egy dologról ohajtok egy két szót mondani. Tanítóink nem igen birnak a zsenge növendék korához alkalmazkodni. Magasan járnak s ha még oly világosan beszélnek is, ebből a magasságból nem értik meg vagy csak homályosan értik meg őket tanítványaik. Ez az egyik főforrása annak a fölszinességnek, melyet a növendékek nagy része kivisz az életbe. S hogy iskoláink ettől a bajtól is megszabaduljanak, nem elég a tanítók szaktudományi és methodikai képzettségét hangoztatnunk. A tanítónak bírnia kell azzal a filozofiai képzettséggel és filozófusi képességgel, hogy magába tudjon merülni, mert felidézvén gyermekkora emlékeit és benyomásait, csak így ereszkedhetik alá növendékéhez, a ki szintén gyermek még s csak így találhatja meg az útat annak lelki világához, a mi nélkül sem a tanítás, sem a nevelésf oganatossá nem válhatik.

Dr. Szántó Károly.

HANZÉLY JÁNOS.

Hanzély János, kir. tanácsos a vallás és közoktatásügyi miniszterium számvevőségi igazgatója, e hó 17-én ülte meg hivataloskodásának negyvenedik évfordulóját. Ismerősei, hivataltársai, pártfogoltjai és barátai versenyezve siettek üdvözletüket, örömüket és tiszteletüket nyilvánítani. Negyven év hosszú idő: a gyermeket férfivá, az ifjút aggá érleli, s ki e hosszú időt szakadatlan munkásságban a közjónak áldozta, mindenkor méltó tárgya az elismerésnek, tiszteletnek. De minket nemcsak az elismerés és tisztelet, hanem a szeretet és hála is arra indít, hogy az üdvözlők sorába lépjünk. Benne a hivatalnokot tisztelni, az embert szeretni tanultuk; s szívünkben, ha ráemlékezünk, a nevelésügy és a tanítók barátja, jóakaratú pártfogója iránt elevenen érzett hála fakad. Hanzély nem tanférfi a szó szoros értelmében, (neveléssel tanítással csak ifjabb éveiben foglalkozott) de mégis *tanító*, a ki nemes példája által környezetét a kötelesség szigorú teljesítésére s emberszeretetre tanítja; nem tanférfi hivatalánál fogva, (a tanítóknak anyagi érdekeivel foglalkozik csupán) de szíve nemes sugallatát követve, oly sokat tett a közoktatásügy anyagi és erkölcsi haladása érdekében, hogy nevét méltán emlegetjük nevelésügyünk nagyjai között.

Mielőtt az őszülő fürtei daczára ifjú erővel dicsekvő jubilans hivatalos munkásságának méltatására térnénk, hadd álljanak itt életrajzi adataiból a következők:

Hanzély János született 1822 szept. 6-án Szepesmegyében Szmizsánfalván. — Édesatyja gazdasággal foglalkozott, s részint saját birtoka, részint bérbe vett földek után nyert szerény jövedel-

méből tartotta fenn családját. — Főgondja és egyetlen törekvése volt három fiának, János, István és Ferencznek oly nevelést adni, hogy azok — miként mondani szokta — előkelőbb állást foglaljanak el a világban.

János a legidősebb, a helybeli falusi iskolában nyerte az első elemi oktatást, melyet Iglón folytatott és Lőcsén végzett be. — Ugyanott folytatta az akkor a jászói premontrei kanonokrend által vezetett felső gimnáziumon tanulmányait egészen az 5-ik osztályig, innen édesatyja saját kérelmére Rozsnyóra küldte a magyar nyelv megtanulása végett, hol a 6-ik osztályt s ezzel a gimnáziumi tanulmányokat be is befejezte kitünő eredménynyel. Már e gimnáziális osztályokban oly kiváló hajlamot mutatott a mennyiségtani tudományok iránt, hogy tanárai mint kitünőséget állították példaképp többi tanulótársai elé. A gimnáziumi tanulmányok bevégezte után atyja kívánságára a papi pályára akart lépni, de édes anyja látván, hogy kevés hajlama van e pályához erről lebeszélte, s igy 1839-ik évben Pestre jött az egyetemre s itt a bölcsészetet kitünő eredménynyel el is végezte. Ezután ügyvédi pályára készült s e végre a jogi tanulmányokat hallgatta két éven át, de szorult anyagi viszonyai miatt, kénytelen volt e pályáról lemondani, a midőn is nagybátyja Forinyák János ügyvéd tanácsára 1842. évben az akkori m. kir. helytartótanács irattárába lépett szolgálatba s itt ingyen gyakornoki minőségben ugyanazon évi decz. 17-én fel is eskettetett. Itt azonban kevés kilátása lévén oly hamar fizetést nyerhetni, magát három évi szolgálat után az akkori m. kir. helytartótanácsi számvevőséghez áthelyeztette, hol újból teljes 3 évig szolgálván díjtalanul, végre 1848-ik évben boldogult báró Eötvös József akkori közoktatásügyi miniszter által díjas gyakornokká neveztetett ki. Hivatalos teendői mellett, délutáni szabad idejét gyermekek, de különösen, s nagy előszeretettel leányok oktatására fordította.

Ő már akkor, midőn a leányok oktatására még igen kevés súlyt fektettek, magasabb irányban iparkodott a reá bizott leánykákat kimüvelni, ez által annyira megkedveltette magát, hogy később 1845-ik évben az akkor Budán virágzott Szem-, Gvapil- és

HANZÉLY JÁNOS.

Albertfi-féle leánynevelő-intézetben mint magántanító teljes közmegelégedésre működött.

1851-ik évben magasabb fizetést nyervén, a tanítást abban hagyta s egészen hivatalának élt. Ugyanez évi november 22-én nőül vette Klette Károly, József nádor főherczeg udvari festő szellemes és nemeslelkületü leányát, Fánnit.

1853-ik évben a cs. kir. kerületi helytartóságok felállításakor a sopronyi helytartósági osztály számvevőségi osztályához szolgálattétel végett kirendeltetett. Szorgalmánál és képességénél fogva itt is csakhamar a közbecsülést vívta ki magának; tevékenysége itt a nyilvánosságra is kihatott. Itt állította össze az akkor ujonnan szervezett csendőrség elszállásolására vonatkozó szabályrendeleteket, s tapasztalatait egy könyvben ki is adta, mely munkája a legfelsőbb körökben is nagy elismerésre talált.

1860-ik évben a kerületi helytartósági osztályok Budára lett központosítása idején ő is visszahivatott, az akkor fennállott országos számvevőséghez, a közalapítványi és tanulmányi osztályhoz, hol eleinte csak mint számtiszt, később 1866-ban pedig már mint önálló osztályvezető szerepelt. Ezen minőségben találta őt 1867-ik évi márczius 10-én a magyar felelős kormány, midőn is boldogult báró Eötvös József közoktatási miniszter a vezetése alatti miniszterium kebelében szervezett számvevőséghez első osztályú számtanácsossá, később 1870-ik évben segédszámvevőségi igazgatóvá, és 1873. évben ő cs. és kir. apostoli felsége által valóságos igazgatóvá neveztett ki. Sokoldalú tevékenysége és munkálkodása, de különösen a közalapítványi alapok és alapítványok kezelésében kifejtett rendkívüli szolgálataiért 1874-ik évben ő cs. és kir. apostoli felsége által királyi tanácsossá neveztetett ki. Mai magas állásában 40 évi terhes szolgálata után is törhetlen erőben és páratlan buzgósággal lankadatlanúl működik, s nemcsak főnöke, hanem valódi atyja a vezetésére bizott osztály hivatalnokainak. Szigorú rendet, pontosságot követel a hivatalos ügyek elintézésében; de a szorgalmasaktól soha sem vonja meg elismerését, a szenvedőktől vigasztalását. S vigasztalása nem könnyen elhangzó szavakból áll, tettekben nyilatkozik az. Hivatalno-

kainak özvegyei, árvái nem hiába esedeznek előtte támogatásért. A mit hivatalos állásánál fogva ki nem eszközölhet számukra, kieszközli személyes érdeklődése, fáradozása által: az özvegynek munkát szerez, az árvák elhelyezésére személyes befolyását használja fel. De nem csak hivatalnokai, a tanítóvilág ügyes-bajos emberei előtt is ismeretes páratlan jó szive. Igazságos ügytől soha sem vonja meg figyelmét, pártfogását, s neki esik rosszúl, ha valakinek kérését hivatalos formaságok miatt, melyen változtatnia nem áll módjában, nem teljesítheti.

Nagy mértékben felhalmozott hivatalos dolgai daczára talál mindig időt minden közérdekű mozgalom, de különösen a nevelésügyi mozgalmak figyelemmel kísérésére, tanulmányozására. Érdeklődése itt is tettekben nyilvánul: nem csupán csendes szemlélő, hanem fáradhatatlan munkás mindenütt. Nőnevelési elveit illetőleg köztudomású dolog, hogy a nők magasabb kiképeztetésének barátja, mert meggyőződése szerint leginkább a nők vannak a természettől fogva hivatva, édes magyar nyelvünket az országban lakó nem magyar ajkú zsönge nemzedékbe átültetni, s igaz magyar érzelmeket beléjök oltani. Ezen elvének valósítására, hol csak alkalom nyilt, szóval és tettel közreműködött, s jelenleg is a legnagyobb odaadással és szeretettel e nemes czél mellett küzd és harczol. S hogy e czélját elérhesse, soha egy alkalmat sem mulaszt el a nők nyilvános iskolákban való alkalmaztatásának sürgetésére. Innen van, hogy oly sok tanítónő, közvetve neki köszönhetvén alkalmaztatását, hálával emlékezik jótevőjére.

E nemes érdeklődése következtében a folyó évben a budapesti állami tanítónőképezdék igazgató-tanácsosává is kineveztetett.

Ez uj hivatalában bővebb alkalma nyilván eszméinek érvényt szerezni, egész lelkesedéssel azon van, hogy a nőknek a magasabb képzés elnyerésére megkönnyítse az útat, s alkalmaztatásuknál elhárítsa az akadályokat.

S így pályáját, mely természeténél fogva csak a holt számok halmazával és azok kezelésével foglalkozik, némileg kedvessé tette azon öntudat, hogy legalább e téren, áldott jó szíve sugallatát kö

vethetvén, számos jó tetteinek gyümölcsét örömmel élvezheti s büszkén tekinthet vissza 40 éves sikerdús működésére.

De nemcsak a közéletben, emberbaráti cselekedetekben mutat ő követésre méltó példát. Családi életében a leggyöngédebb férj és apa, kinek legfőbb törekvése jóra nemesre nevelni szép reményekre jogosító fiait: Bélát és Lászlót. Adja Isten, hogy ez teljes mértékben sikerüljön is neki!

S adja Isten, hogy még soká-soká gyönyörködhessék kivívott sikereiben, soká maradhasson családjának szeretett feje, a nőnevelés ügyének nemeslelkü pártfogója!

Sebestyénné Stetina Ilona.

A RUHÁZAT ÉS FEHÉRNEMŰ FENTARTÁSA.

(Mutatvány *De Gerando Antonina* «Háztartástan» című munkájából.)

Örömmel jelenthetjük olvasóinknak, hogy De Gerando Antoninától, a ki nőnevelésünk ügyét a gyakorlati életben és az irodalomban egyenlő buzgósággal és szerencsével szolgálja, ismét egy könyvecske jelent meg. E munka címe: *Háztartástan; vagy a nő legszükségesebb életismereteinek rövid előadása* (Budapest, Légrády testvérek, 1883. Ára?) A nagyműveltségű, nemes gondolkodású és fínom ízlésű írónő ezúttal nem az eszmék magas régióiban jár, nem is a női jellemet elemzi; hanem a jó házi asszony ezerféle, mindennapos teendőjében ad gyakorlati útmutatásokat. Emez útmutatások részleteihez sok szó férhet, sok bennök a hézag s nem kevés a mi fölösleges; de nem is ezek a részletek teszik a munkát becsessé. Főérdeme épen az, hogy nem vész el az aprólékosságokban; ezeknek mindig föléje emelkedik s egy pillanatra sem téveszti szem elől gyakorlati tevékenységében is a nő idealis hivatását, a melynek oly lelkes szószólója, oly hivatott magyarázója.

«Az egész család anyagi és szellemi gyarapodása — így szól a szerző a könyv bevezetésében — a nőtől függ. Ő lelke a családnak és azért *tudnia kell nemcsak háztartását úgy beosztania, hogy a legkevesebb fáradsággal, időveszteséssel, költséggel, a legczélszerűbben teremtsen elő mindent, mi övéinek szükséges; hanem, és főleg, erkölcsileg is támasza, élettársa férjének s versenytársa annak a tökéletesedésben.* Gyermekeiből hasznos honpolgárokat kell nevelnie; azonfelül pedig elő kell mozdítania minden egyéb hozzátartozói jólétét és boldogságát. A szorosan vett háztartás tehát a nőre nézve

szükséges ösmereteknek csak egyik része még a magánéletben is. Pedig ezenfelül minden nő honleány is. Ha hazája iránti kötelességeinek meg akar felelni, tudnia kell mi az ország valódi java, hogy azt erejéhez képest közvetve vagy közvetetlenül ő maga is előmozdítsa. *Meg kell tehát ismerkednie a nemzetgazdászat főbb kérdéseivel, a hazai alkotmány és a hazai törvények alapvázlatával.* Csakis akkor nevelhet gyermekeiből valódi honpolgárokat, kik egykor öntudatosan mozdíthassák elő a nemzeti haladást az ország igazi érdekeinek értelmében. *Továbbá a nő a társadalomnak is tagja s mint ilyen tudni tartozik, micsoda törvények szerint van a társadalom alkotva és miként kell fejlődnie,* hogy kebelében minden egyén lehető legnagyobb anyagi, szellemi és erkölcsi javát mások elnyomatása, mások kára nélkül érje el. Csakis ekkor fogja a nő is öntudattal nevelhetni a földön a jó összegét s kevesbíteni a roszat, a szenvedést, a mi minden, értelemmel megáldott lénynek szoros kötelessége.»

A fentebbi szavak nemcsak a mű alapeszméjét tüntetik fel híven és világosan, hanem magukban foglalják egyszersmind annak tervezetét is. Ehhez képest a könyvecske *öt részre oszlik:* az első szól a *szorosan vett háztartásról,* a második az *államgazdászat alapelveiről,* a harmadik *az alkotmányról,* a negyedik adja a *legszükségesebb törvények* ismertetését, az ötödik végül a *társadalmi tudomány (sociologia) rövid vázlatát.*

A mű részletes taglalása és ismertetése helyett mutatványképen közöljük «a *ruházat és fehérneműfentartásáról*» szóló fejezetet, mely eléggé ajánlja — a mi gyenge szavunk nélkül is — maga magát és az egész könyvet, mely valóban érdemes rá, hogy necsak az iskolák, hanem a családok körében is a lehető legnagyobb mértékben elterjedjen.

*

A ruházat igen fontos szerepet játszik a családok életében. Némelyek annak áldoznak fel mindent, valódi jólétet, egészséget, boldogságot, jövendőt — a látszat szenvedélyének hódolván csupán, s lemondva ezért az élet valódi javairól. Ez fájdalom igen elterjedt betegség, mely még az ország jólétére is befolyást gyakorol, miután

az egyesek vagyoni állapota képezi az ország szegénységét vagy gazdagságát.

Igaz hogy a szép szeretete nemcsak jogosúlt, de sőt szükséges, egyik fő tulajdona az embernek; a kiben hiányzik, az erkölcsileg kevesebbet ér; hogy a szép szeretetét maga magára is alkalmazza, ez is természetes. A nő kivált tetszeni óhajt; ez bizonyos pontig nemcsak joga, de kötelessége is. Mutatkozzék minél előnyösebben, tegyen másra minél kellemesebb benyomást, ezt ha túlságba nem viszi, s nem lesz életének egyik fő gondja, senki sem fogja megróni; de ennek aztán semmi köze a fényűzéssel. A legnagyobb egyszerűséggel párosúlhat művészies kivitel, s a szépet nem a kelmék vagy díszítések gazdagsága, de a jó ízlés teremti meg.

A jó háziasszony szeresse tehát a szépet, s igyekezzék azt mindenütt előhozni, nem csak maga körűl, hanem öltözetében is; de ovakodjék a hiúság tanácsaitól, a rosz példa ragályától, s gondolja meg, hogy a mi sok pénzbe kerűl, az azért még nem szép: maga magáért, övéiért öltözzék csinosan, nem pedig hogy szomszédai bámulatát vagy irigységét felköltse. Főkép a leánygyermekek öltözetében kell sok tapintatot kifejteni. Ha őket szerfelett cziczomázzák, ékítik, korán szoktatják arra, hogy a piperének, a csillogónak, a külszínnek, túlsúlyt tulajdonítsanak az életben; ha pedig igenis komoran, dísztelenűl öltöztetik őket, az ebbeli nélkülözés folytán, később épen csak ugyan azon eredményre jutnak. Arra kell tehát törekedni, hogy megszeressék a valódi szépet, nem pedig a drágát, a gazdagot, a mit csakis a divat, a közmegegyezés ítél szépnek.

A mi épen a divatot illeti, mely most általánosan oly teljhatalmat gyakorol az emberek felett, legczélszerűbb avval szemben, (most egyelőre legalább), középutat követni. Nem kell a divattal homlokegyenest szembeszállni, s túlságosan elütni igyekezni a tömegtől; de rabszolga-módra sem kell azt követni. Az lenne a legkivánatosabb, ha kiki saját egyéniségéhez, testalkatához, kifejezéséhez idomítná a divatot, úgy hogy öltözetében is valami személyes volna, reá nézve minél előnyösebb, jó ízlésű és erszényéhez

arányos. A művészi érzék és takarékosság igen jól megférnek egymás mellett.

A ki megkíméli ruházatát, kétszer kevesebbet költ, mint a gondatlan és hanyag háziasszony, és a mellett mindig csinos lehet, nemcsak a nagy alkalmakkor, a mi tökéletesen ellenkezik a nőiességgel. Kevés fáradsággal át lehet alakítni, fel lehet frissíteni egy öltözetet, ha pedig el van viselve, túl kell adni rajta; minél kevesebb hasznavehetetlen tárgyhalmazt, lim-lomot kell a háznál felgyűjteni.

A szőr- és selyem-kelméket igen könnyen lehet tisztítni. 250 gramm panama héjat kell megtörni s 24 óráig hideg vízben áztatni, aztán leszűrni, kissé felmelegítni, s a kelmét bele tenni ázni. Egy két óra múlva deszkára kell kifeszítni, s mind két oldalán lószőr kefével gondosan megkefélni, ezután ki kell öblinteni, kissé száradni hagyni s még vizesen kitéglázni. Midőn a szőr és selyem kelmék igen finom minőségűek, czélszerűbb 125 gramm mézet, 100 gramm fekete szappant, és fél liter közönséges pálinkát lassan, szelid tűzön felolvasztani, aztán a meleg keverékbe mártott lószőr kefével a deszkára kifeszített kelmének mind két oldalát jól megkefélni, hogy átázzék. Többször ki kell öblinteni, kifacsarás nélkül vízirányosan kiterjeszteni, vastag lepedőre, s még egész nyirkosan kitéglázni. Ha ügyesen megy véghez a műtét, a kelme tökéletesen olyan lesz mint új korában.

A festék és zsírpecséteket benzinnel lehet igen jól kivenni. Deszkára vagy asztalra kell tenni többrét összefogott gyolcslepedőt, arra kell terítni a pecsétes kelmét. Előbb jól meg kell kefélni, hogy a por eltávolítassék, aztán vattára vagy flanel darabra benzint töltve avval a pecsétet, terjedelménél jóval nagyobb kerületben be kell dörgölni, s tiszta ruhával jól megtörülni. A zsír átszivárog a lepedőbe. Ezután a napra vagy melegbe kell kissé kitenni, hogy a rosz szag kiszivassék.

Még alkalmasabb ennél az Oswald-szappan, melylyel a pecsétet szárazon bedörgölik és azután vizes kefével kefélik. De nálunk még igen kevéssé van elterjedve.

A flanelt is igen könnyű tisztítni. 10 liter gyenge meleg

vízben kell 200 gramm sziksót felolvasztani, aztán a flanelt deszkára terítni, s vízbe mártott lószőrkefével jól megkefélni, ki kell öblinteni, s még elég nyirkosan kitéglázni. Sem dörzsölni, sem kifacsarni nem szabad a flanelt, különben összemegy.

A moly ellen úgy lehet legjobban a flanel-szőrkelméket és prémeket megvédeni, ha a mint nem használjuk többé, gondosan kiveretjük, kiporoztatjuk, s megkeféltetjük, azután légmentes ládába rakjuk, kánfor- vagy terpentinolajba mártott s itatós-papirszelet közé rakott kéregpapirral együtt. Mikor a láda tökéletesen megtelt, lezárjuk, s minden kis apró nyilását lecsirizeljük, többé pedig nem bolygatjuk.

A fehérnemű igen fontos czikk a háztartásban. A jó háziasszony, miután azt kellő mennyiségben beszerezte háza számára, a legnagyobb gondot fordítja annak jó karban való tartására. Minden évben, apránként, pótolni kell azt, mi rongyolódni kezd, így mindig rendben maradhat minden. A fehérneműnek elég bőségben kell lennie, de nem túlságos nagy mennyiségben, mert az hiában heverő tőkét képez, s a szekrényekben úgyis csak romlik, megsárgul, bajt és fáradságot okoz. Annyi legyen tehát csak egyszerre, a mennyi a használatra szükséges.

A mosásra nagy gondot kell fordítni, mert ekkor romlik legjobban a fehérnemű. Legjobb minden héten vagy legfeljebb minden két hétben egyszer mosatni. A szennyes fehérneműt ekkor szét kell osztani, s a finomat elválasztani a durvától, a tisztábbat a piszkosabbtól. Azután gyenge meleg vízzel megtöltött teknőbe kell rakni, sokáig áztatni, szappannal bekenni, s egyszer nagyjában kimosni. Ekkor ismét be kell szappanyozni tíz liter vízben 300 gramm sziksót felolvasztani (mi a lúgnál sokkal czélszerűbb) s avval a fehérneműt leforrázni s kimosni. Végre forró üstben ki kell főzni, még utoljára jól kimosni, kétszer kiöblinteni s gondosan kifacsarni vagy arra készült fa-lapátokkal kiverni.

Ennél azonban sokkal takarékosabb és czélszerűbb a gőzmosógépet használni, mely rendes fürdőkád alakú, galvánozott vaspléhből készült, és fürdésre is használható. Fával, szénnel kokszszal egyaránt fűthető.

A gőzmosógéppel 50 gramm sziksót olvasztanak fel egy liter vízbe, körülbelől egy kilogramm száraz szennyes fehérneműért. Ezen folyadékot dézsába öntik, abba belemártják a fehérneműt és gyengén kifacsarják. Ezután a kád fenekét megtöltik vízzel, s rendre belerakják a sziksó-oldatba mártott fehérneműt a legdurvábbal és piszkosabbal kezdve. Mikor a kád megtelt, jól befedik, a tüzet meggyujtják, s körülbelől 3 óráig hagyják égni, míg a gőz sustorékolni kezd, a mint kiszabadúl. Ezután még 3—4 óráig hagyják a fehérneműt a kádban. Miután jól kimossák, (szappan nem szükségeltetik, csak épen ha egyes pecsét jól ki nem menne) kétszer kiöblintik még a fehérneműt és kicsavarják; sokkal fehérebb lesz, mint máskép, nem romlik annyira és a sok szappan meg van kímélve, azonkívül a mosógépet bárhol fel lehet állítni, igen kis helyet foglal el.

A mosásra mindig folyó vagy esővizet kell használni, és közönséges faggyú-szappant.

Vannak azonban a fehérneműben néha oly pecsétek is, melyeket sem a sziksó, sem a szappan ki nem veszen. Ilyenek a tenta-, rozsda-, gyümölcsnedv-pecsétek. Ezeket mosás előtt kell kivenni. A gyümölcs-pecséteket meg kell nedvesíteni s egy kis kéndarabot meggyujtva, a füstöt a nedvesített helyen keresztül ereszteni, végre szappannal kimosni.

A tenta vagy rozsdapecsétet finomra tört sóskasóval kell bedörzsölni, forró víz felett tartani s néhányszor jól kiöblinteni. A festéket, zsírt vagy szurok-pecséteket benzinnel lehet eltávolítani.

Miután a fehérnemű jól ki lett facsarva, a kékítő-vízbe mártják, ezután ismét jól ki kell facsarni, nehogy kék csíkok képződjenek rajta a lefutó víztől.

Ekkor ki kell a fehérneműt teriteni, még pedig fonákjára, jól kifeszített, tiszta kötelekre, légjárta tiszta helyen, fatűkkel leszorítva hogy a szél le ne fúhassa.

Mikor jól megszáradt a fehérnemű, akkor ismét kifordítják, megvizsgálják, a mi hibás, azt külön teszik kijavítás végett, a többit pedig gondosan összefogják fonalirányosan, s megmángorolják, végre pedig megnedvesítvén, kivasalják. Legczélszerűbb azon

téglázóvasakat használni, melyek belől üresek, s izzó vas-darabot tesznek bele, vagy pedig az öntött vasból készült franczia vasakat, melyek igen könnyűek és melyekkel rendkívül hamar dolgozhatni, de ezekhez aztán arra készült kis kerek kemencze is szükséges, melyen 6—8 vas egyszerre melegszik. A fehérneműt sem igen kicsinyre, sem igen nagyra nem kell összefogni, ha igen kicsi, könnyen felдül a csomag, ha igen nagy, nem fér jól a szekrénybe.

A keményítésre (gallérok, kézelők, férfi ingmelldarabok, csipkék és fehér szoknyáknál) a legtisztább és legfehérebb, búzából készült keményítőt kell használni. Lehet azt forró vízben megfőzni, s aztán kihülve használni, (ekkor szárazon kell kitéglázni), vagy hideg vízben felolvasztani a keményítőt, s a fehérneműt vizesen kitéglázni. Ha még nagyobb keménységet akarunk előidézni, előbb főtt s aztán nyers keményítőt használunk. Végre gondosan kell a fehérneműt a szekrénybe rakni, számszerint, minden darabot a maga tuczatjába visszatéve, hogy sorra vétessék elő, s szalagokkal csinosan lekötni.

A rongyos fehérneműt pedig gonddal ki kell javítni, úgy hogy a foltozás minél kevésbé látszódjék. Ha csak lehet, be kell azokat szőni, a foltok mindig csunyák, utolsó esesben kell ahoz folyamodni, s akkor a legcsinosabban kell azt beigtatni, hasonnemű anyaggal.

Hogyha a lepedők a középen kopni kezdenek, ki kell a közepső varrást bontani, s a két szélt kell összevarrni, vigyázva, hogy a jegyzést kibontsák a középről s a szegletbe tegyék.

A jó háziasszony vigyázni fog,hogy a tányértörlők, pohártörlők ezüstnemütörlők, kéztörlők, portörlők stb. mind külön alakúak vagy neműek legyenek, hogy össze ne zavartassanak. Azzal nem fog fukarkodni, hogy a cselédek tisztán tarthassanak mindent, de vigyázni fog mégis, hogy visszaélés ne történjék s rendben menjen minden, mindig szem előtt tartva, hogy a háztartásban minél kevesebb bajjal és fáradsággal, minél jobban kell mindent véghez vinni, s ez főkép az ügyes berendezéstől függ.

ARANY JÁNOS ÖNÉLETRAJZA.

(Folytatás.)

Egy darabig atyámmal laktam, majd őt néném magához vévén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, melyben a magyar s latin grammatikai osztályokat tanítám, 1839 tavaszáig tartott, akkor egy évig írnok a városnál, azután rendes aljegyző lettem, nem *megyei* jegyző, mint Kertbeny írja. 1840 novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szívem régi választását követvén. Ez idő alatt, 1836—40, nem szűntem meg folytatni olvasmányaimat, de inkább csak szórakozásból, mint ábrándos czéljaimat létesítendő, melyekről, ha nem mondtam le végkép, nem volt reményem őket valaha elérni. De ízlésem így is a jobb könyvekre vezette választásomat, s inkább olvastam olyat, miről hallottam, hogy remekmű, mint olyat, mi több mulatságot igért ugyan, de kevésbbé volt nevezetetes. Shakespeare német fordításait akkor forgattam először, — s különös, hogy egy bizalmas körben (1836) Bánk-Bánt elébe tevém Stibornak, miért illően ki is nevettettem. Homért is elővettem ottan-ottan, küzködvén a nyelvvel, melyből alig tudtam többet, mint az iskolában tanúlhattam s ez nem volt sok. (Plutarch életrajzaival már Debreczenben bírkoztam volt hasonlóul.) Mindezek czéltalan erővesztéseknek látszottak, s mégis ösztönt érzék tenni, — keresni a nehezet, még mulatságból is. A francziában Telemaque és Florian után Molièrebe kaptam, a mi nagy feladat volt, — s Crebillon rémdrámáival gyötrém magamat. Mindez házasságomig tartott, akkor föltettem magamban, nem olvasni többet, hanem élni hivatalomnak, családomnak, lenni közönséges ember, mint más.

Pár évig meg is állám fogadásomat. Az új, a kedves viszony, melybe léptem, elszórt, boldogított, hírlap is alig fordult meg kezeimben. Szándékom volt gazdaság után látni, melyhez nem bírtam elég ügyességgel, aztán hivatalom apró dolgai folytonos jelenlétemet igényelték a tanácsháznál. Csak az est — a késő est volt az enyém, s azt oly boldogúl tudtam eltölteni. 1842. tavaszán Szilágyi István, az író, egykori iskolatársam, jött mint rector Szalontára, ki már ismételve koszorút nyert a Kisfaludy-társaságnál s az akadémia épen Szalontán léte alatt 100 aranynyal jutalmazá nyelvtani munkáját. Barátom, később asztali társam, tehát mindennapos vendégem lévén, természetes, hogy a társalgás legtöbbször irodalmi tárgyakról folyt. Ő minden könyvet, a mi szeme elé akadt, hozzám hozott, kéretlen, sokszor tukmálva, ellenemre. Majd a görög tragikusok fordítására unszolt, melyeket akkor a Kisfaludy-társaság kezdett kiadni (s így állt elé egy *Philoctetes*), majd dolgozatait olvasta fel s kérte ki róluk véleményemet, majd angol nyelvtant hagyott nálam, mely nyelvet akkor ő nem értett, curiosum gyanánt. S én addig forgatám ez utóbbit, addig nevettem az olvasás bizarrságain, addig törtem Hamlet magánbeszédét, melynek egy angol nyelvtanból sem szabad hiányzani, hogy kedvet kaptam a német Shakespearet összenézni az eredetivel. A munka nehéz, de annál ingerlőbb vala: egy debreczeni vásár meghozta nekem *János király* és *II. Richard* olcsó stereotyp kiadását — remekebb művei a nagy mesternek nem lévén kaphatók. És nemsokára János király *magyar jambusokban* szólalt meg, hogy ismét elhallgasson.

Később (1848), midőn a nyelvben már járatosb valék, újra, elővettem fordítani Shakespearet, de az eredmény, a közbejött politikai viszonyok miatt, néhány töredéken kívül, csak az lőn, hogy nevem, mint Shakespeare egyik fordítójáé, a Petőfi Coriolánja czímlapjára került. Visszatérve az előbbi korszakhoz — én tehát ismét beléestem az olvasás ragályába, a nélkül, hogy komoly szándékom lett volna valaha mint író föllépni. De nehéz volt ellenállnom a kisértésnek (1843. nyarán Pestre és Bécsbe tett rövid utam, hivatalos minőségben, szélesíté ugyan egy kevéssé

látkörömet, de mint ide nem tartozó, egészen kimaradhat). — Egy falusi beszélyem némi tetszéssel fogadtatott az Életképekben. 1845. nyarán a megyei élet kicsapongásai, melyek szemem előtt folytak, némi satyrikus hangulatot gerjesztének bennem, és megkezdém, minden előleges terv nélkül, írni az *Elveszett alkotmányt.* A darab, eredetileg, nem volt a nagy közönség elibe szánva, csak magán időtöltésül kezdék abba, hogy kiöntsem boszúságomat, mire más terem nem igen vala,nem tartozván a kiváltságos osztályhoz. (NB. Nagyapám nemes volt, s apám a kutyabőrnek birtokában, nem vala képes visszaszerezni a kiváltságot, minthogy erdélyi fejedelemtől, I. Rákóczi Györgytől nyerte volt azt a család.) Hivatalommal, mint fönnebb érintém, napestig el lévén foglalva, tudtam időt nyerni, százával önteni ama *szép* hexametereket, s tovább hurczolni a rám nőtt, a mindinkább szélesedő költeményt, a mint épen a pillanat szeszélye hozta magával. Időközben a Kisfaludy-társaság jutalom-hirdetése *víg eposzra,* mely figyelmem először kikerűlte volt, nyár folytában ismételtetett s én e véletlen összetalálkozás által meglepetve siettem satyrai eposzomot befejezni s felküldeni. Ha Szilágyi még Szalontán van, kétségkívül tűzbe dobtam volna, de ő még 1844-ben bevégezte a rectori hivatalt s a Szepességre, majd Pestre, végre Szigetre ment. Engem egyrészről a 25 arany csiklandott — szerettem volna látni, hogy érez az ember, ha irodalmi téren jutalmat kap; másrészt úgy sem volt mit *féltenem* ismeretlen nevemen. Különben, hogy már a munka folytában éreztem annak tökéletlenségét, annak magában e költeményben elég nyoma van. A VI. énekben az *idő malmáról* szólván, mely mindent, még az irodalmi műveket is leőrli garadján, fölemlítve némely rosz könyveket, e sorok következnek saját munkámról:

> Ott jön az én könyvemnek öt első éneke is már . . .
> Oh jaj! a mélybe zuhant, honnét pora jegytelenül fog
> Hullani majd az örök feledékenységnek ürébe

s alább megint:

> Nagy baj a költőnek . . . ha megunta teremtett
> Jellemeit maga is, stb. . . . .

Az aranyokat, mintha lotterián, megnyerem, bírálóim közül egy elismerőleg, egy szinte magasztalólag szólt a műről: de a fülemben csak ama harmadik szó hangzott: «nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők». Úgy véltem, hogy már most megállapodnom nem lehet, s 1846-ra népies költői beszély lévén feladva, még az év nyarán írtam Toldit. Ekkori fogalmam a népköltészetről egy Szilágyihoz intézett levélben nem ugyan széptanilag formulázva, de talán mégis elég öntudattal így van kifejezve: «*a népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép között, hanem hogy tanúlja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő.*» Toldi jutalma nemcsak az eredetileg 15 aranyból álló díjnak kivételkép 20-ra emeltetése nemcsak a váratlan fogadtatás kritika és közönség részéről, de Petőfi és több írók barátsága is lőn, kik azonnal sietének az egyszerű vidéki jegyzőt, mint hasonlójukat körükbe fogadni s a választottak közé avatni.

1847-ben készen lett *Murány ostroma* és nagy része *Toldi estéjének*. Murányban oly nyelvet akarék megkisérteni, mely az irodalmi s népies nyelv közt mintegy közepet tartson, erős legyen, de ne czikornyás; oly nyelvet, mely szélesebb olvasó körrel bírhasson, mint csupán a művelt közönség, így akarván egyrészről a költészeti nyelvnek nagyobb népszerűséget szerezni, másrészt a népet egy fokkal magasabb olvasmányhoz szoktatni. A czél, úgy hiszem, megjárja, sikerült-e nekem, az már más. Különben sokat ártott Muránynak, hogy a cselekvényt mindenütt drámaivá akartam tenni, érzelmeket, indulatokat, apró részletekre festeni, mintha leírhatná azt a költő, mit a színész mimikájával ki tud fejezni. Mindazonáltal a mű jobb fogadtatást érdemelt volna, mert 1848-ban jelenvén meg, a politikai rajongás miatt teljesen ignorálták, soha senki meg nem bírálta tudtommal. Egyébiránt Kertbeny hibáz, midőn azt mondja, hogy ez pályamű volt s hogy én, Petőfi, Tompa mind versenyezvén Szécsi Máriával, Szász Károly nyerte el a jutalmat orrunk elől. Igaz, hogy a Kisfaludy-társaság pályafeladása ébreszté bennünk a gondolatot Szécsi Máriáról írni, de egyikünk sem oly czéllal, hogy pályázzon.

Az 1848—49-ik viharos évek izgatottsága alatt keveset dolgoztam, mert nekem erre nyugalom kell! Nehány vers, nehány kisebb elbeszélés folyóiratokban, ez volt minden. De már ekkor megkisértettem a balladának ama népi, eredeti formáját (melyek közül, a mint tudod, legjobban sikerült Rákócziné; bár az ilyeneket: A rab gólya, Szőke Panni, Varró lányok, szinte e nemhez lehet sorolni,) ellentétben a mi németes, mesterkélt s érzelgős vagy declamáló balladáinkkal. Petőfi e részben inkább utánam jött mint megelőzött, legalább a «Megy a juhász» nem volt az én mintám, de az övéi lehetnek az én kisérleteim. (Újabb versei közt van egy pár efféle.) A forradalomnak egy ideig csupán távoli szemlélője voltam s a «Népbarát»-nak, melynek szerkesztésével megkínáltatám csupán nevemet kölcsönöztem oda, mint szerkesztőtárs (azaz csak dolgozó társ), magam folyvást Szalontán maradván. De 1849 tavaszán bureau-hivatalt kértem s nyertem a magyar belügyminiszter alatt s előbb Debreczenbe, majd Pestre tettem át lakásomat. Az okok, melyek e szerencsétlen elhatározásra birtak, kevéssé valának politikai jelleműek.

1848 folytán többször is (3-szor) megfordúltam Pesten, s *fényét meg kezdém kivánni*, mi természetesen elégületlenné tőn alacsony helyzetemmel; nevelé ez elégületlenséget az is, hogy a zűrzavaros időszak alatt alig kaptam meg valamit jegyzői fizetésemből, a város belügye mindinkább bonyolódtak, a hivatal a körülmények miatt mind terhesebbé vált. Ehhez járult író barátaim ösztönzése: keressek magamnak valami állomást, mely a központhoz közelebb vigyen s magam is vágytam az írói körökkel gyakoribb érintkezésbe jönni. Így tehát a forradalmi fegyverek szerencséjét is hallván, 1849 tavaszán előbb Debreczenbe, majd Pestre mentem a miniszteriummal, mint fogalmazó. Családom egyelőre Szalontán maradt, holmimat eladandó és készülve a felutazásra, midőn a hírre, hogy az orosz Debreczen alatt van, búcsut vevék a miniszteriumtól s junius végén visszasiettem családomhoz. Nem is foglalám el többé hivatalomat a belügynél, Szegeden nem voltam, Váradon már csak látogatni.

Bekövetkezvén a catastropha, mint magánegyén laktam

Szalontán 1851. őszig, midőn Kőrösre meghivattam. Attól fogva itt vagyok. Szalontai tartózkodásom idejére esik a félév (1851), midőn többnyire Geszten tanyázva, Domokosnak órákat adtam a költészetben. A forradalom legyőzetése után kevesebbet dolgoztam, mint a forradalom előtt, bizonyos lyrai hangulatba estem a nélkül, hogy lyrám mindig teljes hangot adna. Munkáim a divatlap- s más folyóiratokban közlött apróbb verseimen kívül ez időszakban *Katalin* költői beszély, *Nagyidai czigányok*, (melyet ugyan már Kőrösön végeztem be) népies víg éposz oly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ folyásával és önmagammal meghasonúlva, torzalakok festésében akartam kárpótlást keresni. Legközelebb (1854.) némi változtatással az első kidolgozásban megjelent *Toldi estéje*.

E művet Pesten, egy írói bizalmas körben, hol a jeles ítész, a veterán Szemere Pál is jelen volt, felolvasván, szóba jött, mily czélszerű lenne a hős férfi-korából is dolgozva egy eposzt, az egészet trilogiává alakítni. Ettől fogva sokat foglalkozom ez eszmével, meg is kezdettem *Daliás idők* czím alatt, nehány énekig vittem, majd újra meg újra dolgoztam a nélkül, hogy eddig befejezhettem volna. Legfőbb akadály, mi e tekintetben reám súlyosúl az, hogy a Toldi-monda két darabban már szinte ki van merítve; én pedig az eposzt *mondára*, a nép tudalmában is élő mondára szeretem alapítni, a légből kapott eposzok iránt ellenszenvvel viseltetem, hiányozván azokból az, mit én *eposzi hitelnek* nevezek. Le fogom-e küzdhetni ez akadályt, még nem tudom. Egyéb működésem a folyóiratokba 1849. óta előtted is tudvák. (Hölgyfutár, Csokonai lapok, Emléklapok, Magyar-Phoenix, Remény, Enyedi Album, Nők könyve, Viszhang, Szépirodalmi lapok, Délibáb, Müller naptára, Thália, Divatcsarnok, mind hoz tőlem valamit. Népkönyve, Falusi esték, Prot. naptár).

Íme barátom, itt életrajzom, elég hosszún, mégis röviden. Egyszerű élet ez, de mégsem nyugodt, csendes, mint némely gondolná: folytonos küzdés, melyben én voltam a gyöngébb fél. Több erélylyel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem (a mit elvitázni nem

lehet, különben nem volnék ott, hol most vagyok) mindig előre tolt, erélyem hiánya mindig hátra vetett s így lettem, mint munkáim nagyobb része, *töredék*. Csinálj te belőle *egészet* és kérlek, ha az idő kiadja (de hiszen erre csak pár nap kell), küldd el nekem, mielőtt sajtó alá adnád, hogy lássam, nem csúszott-e be valami hiba. Egyébiránt azt hiszem, Berecznek akarod írni s engem meg akartál csalni, hamis! Nekem mindegy, akárhová teszed. Élj boldogúl!

barátod

Arany János.

U. I. Petőfivel való viszonyomat bővebben is érintheted, az ismeretség kezdetét, látogatását 1847. (jun. 1—10.), majd nőjével október végén, mikor vitte Pestre. 1848-ban Pesten kétszer, Debreczenben egyszer voltam vendége s január végétől májusig (1849) családja nálam lakott Szalontán.

Eddig terjed az önéletrajz. Folytatásúl s némi kiegészítésűl helyén valónak látjuk itt közölni azon krónikaszerű s rövidre fogott életrajzi adatokat, melyeket Arany 1861-ben írt Toldy Ferencz kérésére és számára, s melyek minden előzmény s levélszerű bevezetés nélkül egy negyedrét lapra írva tálaltattak Toldy kézirat-gyűjteményében.

«1856. juliustól fogva nem sok történt velem.

1857. Tisza Domokos hátra hagyott verseit rendeztem sajtó alá, mely azon évben (előszómmal) meg is jelent.

1858. decz. 15. akad. taggá választattam.

«Toldy Estéje népszerű kiadásban.

1859. novemb. akadémiai székfoglalás.

1860. Kisebb költemények II. kiadása.

1860. Kisfaludy-Társaság igazgatójává választás, ennek folytán lemondásom a kőrösi tanárságról szeptember vége felé. Pestre költözés november elején.

1860. Széchenyi emlékezete s annak felolvasása a nagygyűlésen.

1860. Nov. elejétől a Szépirodalmi Figyelő szerkesztése.

1860. Pest megye bizottmányi tagjává választás.

1861. Felszólítás szalontai választók részéről országos képviselőségre. El nem fogadtam s föl sem léptem.

Nógrád megye, tiszteletbeli főjegyzőnek választ, Nagy-Várad városi képviselőnek. Stb.»

AZ EGÉSZSÉGTAN KORÉBŐL.

III.

A test ápolása.

1. A bőr ápolásáról.

Testünk bőre már azon sok teendő miatt is, a mi reá van bízva, külön ápolásra méltó s reá is szorúl. Mert a teendőket — neki kell testünk hőmérsékét szabályoznia, testünkkel a levegő hőfokát közölnie, tapintási érzékünknek székhelyéül szolgálnia — csak úgy végezheti, ha ápoljuk s tisztán tartjuk, még pedig folyton ápoljuk, folyton tisztán tartjuk. A bőr legfelsőbb rétege ugyanis pikkelyekben folyton leválik testünkről s új felhámmal pótlódik; ha ezek a folyton leváló pikkelyek testünk felületén maradnak s az egész testen elterjedt számos verejték- és faggyúmirigy produktumaival keverednek, akkor a testen vastag piszokréteg képződik, mely a mirigyek nyilását eltömi, a verejték- és fagygyú elválasztását megakadályozza, a bőrt puhaságától és finomságából megfosztja s végre meg is betegíti. S ha a bőr nem teljesítheti funkczióit, megsínli az egész szervezet.

Azért nem elegendő, ha naponként arczunkat, kezünket stb. mossuk; bizonyos időközökben az egész test bőrét kell tisztítanunk: meg kell fürödnünk. *A hideg fürdő* csak részben alkalmas erre; inkább fölfrisítő, lehűtő, mint tisztító hatással jár. Tanácsos különben, hogy fölhevült állapotban ne menjünk a hideg vízbe, előbb fejünket, mellünket hideg vízzel mossuk. Ha hirtelen ugrunk a hideg vízbe, a végtagok s a törzs véredényei gyorsan összehuzódnak,

a belőlük kiszorult vér a fej felé tódul, fejzúgás, szédülés, sőt néha az agy véredényeinek megrepedése folytán gutaütés is származhatik. Közvetetlenül étkezés után se fürödjünk, mert ez által az emésztés megakad s igen roszúl érezzük magunkat. Ezen egyszerű elővigyázati szabályok mellett a hideg fürdés nagyon ajánlatos. Testedző hatással is jár, az izmokat rendkívül erősítheti. De azért ezzel sem kell túloznunk. Alkalmas időjárásban naponkint fürödhetünk, de egy félóránál tovább ne maradjunk a vizben. Ezen idő alatt teljesen lehűlhetünk, s eleget mozoghatunk is. Igen soká vagy épen versenyt úszni csak azoknak engedhető meg, kik erre külön be vannak gyakorolva s talán ezeknek sem szolgál. A testi erők végleges kimerítése soha sem válhatik egészségünkre. Nem tanácsos nagy folyamban, szabadon, minden felügyelet nélkül, úszni. Még a legerősebb embert is úszás közben valami baj foghatja el, pl. lábikráját görcs éri, úgy hogy nem tarthatja magát a víz színén s ha segítségére nem sietnek, elmerül.

A meleg fürdő sokkal jobban tisztítja bőrünket, mint a hideg fürdő. Meleg vízben a bőr felduzzad s a rajta levő tisztátalan anyagok könnyebben leválnak róla. De a meleg fürdő se tartson tovább egy fél vagy háromnegyed óránál, s egészséges ember ne ismételje igen gyakran. A beteg embernek az orvos fogja megmondani, hányszor, meddig fürödjék.

2. A haj ápolásáról.

Minden egyes hajszálunknak megvan a saját zsírtüszője, mely a hajszálat bőven ellátja zsírral, úgy hogy egészen szükségtelen a hajat sokat olajozni, kenegetni; inkább tartsuk tisztán, keféljük s fésüljük gondosan. A haj minden egyes szála csak bizonyos ideig élhet, ezen idő elteltével kihull s helyébe új hajszál nő. Hogy miért kopaszodunk meg, azaz miért nem nő mindig a kihullt haj helyébe új haj, s miért kopaszodik meg az egyikünk korábban, a második később, azt ép oly kevésbbé tudjuk, a mint nem ismerjük az őszülés okát. Tudjuk ugyan, hogy ha hajunk megfehéredik, annak nem valami beléje hatolt fehér festék az oka, hanem az, hogy a haj festő anyaga elsenyved, s értjük, hogy aggkorban

midőn testünk minden része el-elsenyved, igen természetes, hogy a haj is osztozik ebben a sorsban; de akárhányszor tapasztaljuk, hogy egészen fiatal emberek minden különös ok nélkül, vagy nagy lelki rázkodtatások, gondok behatása következtében is megőszültek. Egyes családokban a korai kopaszodás és őszülés a szülőkről a gyermekekre száll. A rohamos koposzodás ellen jól szolgál, ha hajunkat minden nap kemény kefével jól kikeféljük; némely ritka esetben az orvos is gátot vethet a megkopaszodás elé. Az újságokban kikürtölt hajnövesztő s hajerősítő szerek mind nem érnek semmit; csak kiáltó jelei annak, mily hiszékenyek az emberek, ha hiúságuk játszik közbe, mily ügyesek azok, kik a közönséget bolondítják, s mily nehezen okúlnak az emberek még saját kárukon is. E megjegyzésünk kiterjeszthető majdnem minden orvosi szerre, melyet az újságok *hirdetéseiben* elhiresztelnek és magasztalnak. A mig az ellenkezőről egészen hitelesen nem győződünk meg, minden újságban *hirdetett* orvosi szert és eljárást, eleve szédelgésnek tarthatunk.

A mely szernek gyógyító erejét a tudomány kétségbe vonhatatlan módon konstatálta, azt az orvos nem az újságban hirdeti, hanem természetesen minden külön díj nélkül, kötelessége szerint, rendeli a betegnek.

2. A fogak ápolásáról.

A szép tiszta fog az emberi arcznak bizonyos kellemet, csinosságot kölcsönöz. Fogaink ápolásában azonban nem csak ezen esztetikai momentum vezérel, hanem főleg azon okból ápoljuk, gondozzuk, mert fontos szervi tényezők. Csak a fogak segítségével szolgáltathatunk át a gyomornak oly táplálékot, melyet ez gyorsan, könnyen megemészt. A fog megaprítja az ételeket s ekként a gyomornedv a megaprított étel minden egyes részéhez eljuthat.

A *beszédben* is nagy szerepe jut a fognak. Hozzájárúl a hangidomításhoz. Innen van, hogy fogatlan öreg emberek beszéde többé kevésbbé érhetetlen.

Az embernek gyermekéveiben jóformán csak ideiglenes foga

van. A gyermekfogak száma 20. A 2-ik életév berekesztésekor ezen 20 fog betölti a szájűrt és mintegy 6—7 éves koráig szolgál a gyermeknek. Ekkor az ideiglenes fog magától kihull, helyébe új, állandó fog lép. A meglett, teljesen kifejlett embernek 32 foga van. Azért emeljük ki, hogy csak a meglett embernek van 32 foga, mivel a 20—25 életévig csak 28 fog van a szájürben. A hiányzó négy úgynevezett bölcseség-fog rendesen csak a 20—25 életév között szokott kibújni. A teljes fogazat a következő fogakból áll: 4—4 metszőfog, 2—2 szemfog, 8—8 őrlőfog és 2—2 bölcseségfog. Ha ezen állandó fogaknak egyike kihull, akkor helye üres marad, új fog nem nő.

A fog a felső- s alsó álkapocs üregeibe van ágyazva. Ezen üregekben foglaltatik a foggyökér. A fognak azon részét, a melyet látunk, fogkoronának nevezzük. A fogkoronának látható külső részét fogzománcznak mondjuk. A fogzománcz mögött van a fogbél, a melynek belsejében végződnek az egyes fogidegek. A fognak lényeges s legfontosabb alkatrésze a fogzománcz. Ha ez megreped, elromlik, akkor a fog le van meztelenítve, a fogbél lassanként elmállik, kihull és a levegő szabadon járja át a lecsupaszodott fogideget. Ilyenkor érezzük a kínos fogfájást.

A finom fogzománcznak legveszedelmesebb ellenségei a nagy meleg és hideg hirtelen változása, továbbá a felette savanyú ételek és italok. Ilyenek az éretlen savanyú gyümölcs, a tiszta eczet, az erős czitromsav, továbbá a sok czukor, mely a fogak között lerakodva, megsavanyodik. Lassan de biztosan pusztító ellenség az úgynevezett fogkő, mely a fogra és fog közé lerakódott piszokból képződik. — A mondottakból világos, hogy fogazatunk szép és egészséges volta nagyjában magunktól függ. Ha az elsorolt veszedelmes tényezőket óvatosan kerüljük, akkor csak híréből ösmerjük a gyötrő fogfájdalmat. A fog tisztogatására mindennap nagy gondot kell fordítani, főkép reggel kemény fogkefével és jó puha fogporral dörzsöljük meg kívül-belül fogainkat. Ez által a lerakódott ételmaradékok s nyál a fogak közül kitakarodnak. Igen ajánlatos minden nagyobb étkezés után a szájűrt gondosan kiöblíteni. Étkezés után a fa- vagy csont fogpiszkálók használata megengedhető; villá-

val, gombostűvel, varrótűvel, egy szóval aczélneműekkel azonban senki se piszkálja fogazatát, mert ezek megtámadják a fogzománczot. A fogporra vonatkozólag azt emeljük ki, hogy őrizkedjünk olyan fogportól, a mely a fogat nagyon sikálja, — ilyen a hamú, a fínom szénpor. Legjobb és legolcsóbb fogpor a fínomra zúzott kréta.

Ha a fogra fogkő találna lerakódni, akkor ezt szakértő ember által kell eltávolíttatni.

Romlott, bűzös fogat a szájűrben nem szabad megtűrni. Az ily fog a mellett, hogy egyre fájós, a szájűrt bűzhödtté teszi, továbbá a szomszédfognak veszélyes ellensége. Tanácsot és segítséget a hozzáértő szakembernél kell keresni.

3. Szellemi és testi munka.

A szellemi munka műhelye az agy, mely a gyermek születésekor ép oly gyámoltalan, ép oly kevéssé kifejlődött, mint minden egyéb szerve. Születéstől fogva külsőleg nagyobbodik s egy bizonyos életkorig nő s ezzel fokról-fokra gyarapodik munkaképessége is. De azért ne higyjük, hogy az újszülött agyveleje nem működik. Az újszülött is fogékony külső benyomások irányában, érez fájdalmakat, kiabál, éhes, szopik, a mi mind az agyvelő működésének nyilatkozata.

Mind a mellett nagyon természetes, hogy az újszülött szellemi működésének köre igen korlátolt. Legföltünőbb pl. hogy a tér szemlélete még egészen kifejletlen benne. Ha pl. valami után nyúl, nem csak nagyon ügyetlen, a mi a mozgás szerveinek gyakorlatlanságára vall, melyek még nem engedelmeskednek akaratának; de nem is tudja pontosan, hol van az illető tárgy s épenséggel nem tudja, milyen távol van tőle; kap ő a hold után is. Arról a mit mi gondolkodásnak, következtetésnek nevezünk, a gyermeknél szó sem lehet.

Lassanként fejlődik az érzékek fölfogó képessége s szerez a gyermek maradanódbb érzéki benyomásokat. Megismerkedik a térrel, jobban megbecsüli a távolságokat, ügyesebbé válik mozdulataiban. A hat hetes gyermek már ráösmer szoptatójára. Vala-

mivel később kifejlődik hallási képessége. Egy éves korában meg kezd próbálkozni a járással, egyes szavak gagyogásával. Ilyenkor már valami gondolkodás-féle is határozottan észlelhető benne. Hogy cselekedeteinek következményeit már előbb is valahogy meg tudta ítélni, megmondhatja minden dajka, ki elégszer tapasztalta, hogy a gyermek nem csak azért sír, mert fáj valamije, hanem elég gyakran azért, hogy valamit elérjen, hogy dajkálják, ringassák stb.

Nem lehet itt czélunk a gyermek szellemi fejlődését lépésről-lépésre követni s vizsgálni. Egészségtanilag egy nagy változás fontos a gyermek életében: midőn *iskolába* küldik. Míg a szegényke eddig mint a serény méhecske ide-oda lebegett, folyton mozgott s minden órának, percznek gyönyörét szítta: addig most az iskoláztatás beálltával kevés megszakítással, órahosszat kénytelen az iskolaszoba falai között egy helyen űlni, magát mindenben korlátozni s a mi reá nézve talán a legkényetlenebb, huzamosb időn át azon egy tárgyra figyelni. Ezt a változást eleinte nagyon is megérzi. Veszít vidámságából, étvágyából, arcza sápadtabb lesz, álma távolról sem oly édes, mint annak előtte volt. Lassanként azonban megszokja az új életmódot, teste ismét szépen gyarapszik, főleg ha az iskola fekvése egészséges, levegője tiszta, világítása czélszerű, tanítója pedig értelmes és érző ember, ki nem zsémbeskedik, ha a gyermek az óraközökben vígan ugrál s nem kívánja, hogy a gyermekek mindig szépen, «erkölcsösen», katonásan járjanak. Kívánatos, hogy napjában legfölebb négy tanítási órát szabjunk a gyermekre, hogy az egyes órák közt 15 percznyi szünet legyen s hogy hétköznap is legyen egy szünetnap. Csakis ez utasítások és szabályok figyelembe vételével fogja az érzékeny gyermeki test az új életmód fáradalmait egészségének kára nélkül megszokni. Ha szigorú renddel, az úgynevezett fegyelemmel gyötörjük a gyermeket, ha munkával túlterheljük szellemét, akkor az előbb oly viruló vidám gyermek teste elsatnyúl s ha nem elég erős, e megpróbáltatásnak áldozatúl is esik.

Nem lehet eléggé kárhoztatni azok értelmetlen beszédét, kik az egészségtan, ezen aránylag új tudomány, ellen azzal támasztanak

kétségeket, s azzal csökkentik jelentőségét, hogy sem ők, sem kortársaik nem ügyeltek ezekre a szabályokra s tán mégis megvannak, még pedig elég jól. Milyen iskolába jártak ők s mégsem ártott nekik! Fájdalom, nem egyesek beszélnek így, hanem a többség, föltéve, hogy ennek a többségnek egyáltalán valamikor eszébe jut ilyenekről beszélni. Ezek a haladás igazi ellenségei s minden haladásnak van elég efféle ellensége. Ezek ellen mondjuk meg általában egyszer s mindenkorra: Az efféle példa nem bizonyít semmit. Abból, hogy valamely ártalmas dolog valakinek valamikor nem ártott rögtön, nem szabad következtetni, hogy egyáltalán nem ártott, hogy másoknak nem ártott-e jobban. Rendesen csak a kedvező példákra emlékezünk, a kedvezőtlenekre nem! Hány gyermek nem szítta magába a későbbi sínylődés első csiráját az egészségtelen iskolában! Különben kár a szót szaporítani, a hol a tények kínálkoznak bizonyításra. Menjünk csak végig az iskolákon s nézzük meg a gyermekeket. Az elemi alsó osztályokban még annyi a viruló, fris gyermekarcz; a felsőbb elemi osztályokban e szám már föltünően kevesbedik; a középiskola alsó osztályaiban már rendkívül nagy a sápadt, lesoványodott arczú gyermekek száma; mentül fölebb megyünk, annál szomorúbbá válik a látvány; a kidültek persze már nincsenek ott, de annyi kidülendő! Ezek az állapotok hova tovább tarthatatlanokká válnak. Kötelességünk gyermekeinket az iskolába küldeni, de viszont az iskola kötelessége, hogy a reá bizott drága zálogot ne a test rovására gyarapítsa tudásban. Az iskolákat az egészségtan szabályai szerint kell épiteni; a pedagogiának mindenekelőtt az egészségtan szavára kell hallgatnia, szóval mindnyájan hirdetik: egészséges testben egészséges lélek, mens sano in corpore sano, de hogy az ige testet öltsön, arra nem elég a hangzatos szónak kimondása, módját is kell tudni, tanúlni, hogyan valósítsák meg.

Hat éves kora előtt semmiféle iskolába, még úgynevezett játszó iskolába se küldjük a gyermeket. Gyermekkert, játszó iskola leginkább csak azon gyermekeknek valók, kik különben el vannak hagyatva, kiknek szülei napszámot végeznek, vagy úgy el vannak foglalva, hogy a gyermek után nem nézhetnek s kik

különben szobába volnának zárva vagy a veszedelmes utcza közepén felügyelet nélkül futkosnának. A két baj között a gyermekkert bizonyára a kisebbik. De igen sajnos, hogy még a legjobb körökben is lábra kapott az a rosz szokás, hogy az eleven pajkos gyermeket valamely gyermekkertbe dugják, hogy otthon ne lábatlankodjék. A legnagyobb baj az, hogy ezek az intézetek, a lábra kapott divat folytán, rendesen túl vannak tömve, hogy a helyiség épenséggel nem felel meg czéljának. Magában a fővárosban is elég oly gyermekkert van, mely annyira czélszerűtlenül van elhelyezve, hogy jobb volna, ha hivatalból rögtön becsuknák.

Tizenkét éves koráig négy óránál többet ne töltsön a gyermek az iskolában; de azután otthon se terheljék túl, ne kényszerítsék azokra a lélekölő házi dolgozatokra, melyeknek oly kevés a pedagogiai hasznuk, de a melyek a gyermek életét annyira elkeserítik, egészségének, szabad idejének megszorítása által annyira ártanak.

Hetenkint két szünetelő napja legyen a gyermeknek.— Tizenkét éves korán túl öt órát tölthet naponta az iskolában. Tanterveink sem szabnak ugyan többet, de köztudomású, hogy nálunk ép úgy mint külföldön az ifjút agyon nyomják a sok házi dolgozattal. Ez pedagogia- és egészség-ellenes eljárás. Az ifjúnak is a tanulás munkájának legnagyobb részét az iskolában kell végeznie. Érezzük hogy ezzel oly hatalmas áramlat ellen küzdünk, melyet a közegészségtani írók egyhangú véleménye eddig a legtöbb országban egy szikrányit sem bírt föltartóztatni. De egy nagy vígasztalásunk van. Ezek a nyomorúlt tanulási viszonyok csak a szárazföldön daczolnak minden észszerű újítással. A hatalmas, a művelt a gazdag Anglia nem ismeri ezeket a viszonyokat. Ott a testnek a lélekkel való arányos nevelése és erősítése nemzeti szokás, melyhez meggyőződéssel ragaszkodnak, melyet az ész igazol, a tapasztalat eredményei által megerősít. Nézzétek az angol ifjút, mikor kikerül a közép, a felső iskolából. Egy szóval jellemezhetni őt: férfiú. S a mieink? Vézna, ideges, elsatnyúlt alakok, kiknek életkedve idegrontó mulatságokban nyilatkozik, kiknek tanúlása igen gyakran az életerő utolsó fellobbanása, kiknek szellemi fejlődése

abban a pillanatban megáll, a melyben a vizsgálatokat kiállották s hivatalba, állásba jutottak.

Az egészségtan komolyan óvást tesz azon tollrágás ellen is, mely számos év ota, főleg hazánkban, a tudományos pályákon észlelhető. Nálunk mindenki, főleg minden városi ember, tudóst azaz ügyvédet, orvost s legújabban profeszort akar nevelni fiából: akár van tehetsége, akár nincs, szorítják az ifjút a megerőltető szellemi munkára. Eleinte, mikor nagy volt a szükséglet, még a kevésbbé tehetséges is boldogúlhatott; könnyű volt a tanulás, könnyű a vizsgálat, könnyű a hivatalba jutás. Azóta a viszonyok nagyon megváltoztak, de a tolongás csak nagyobbodott, s keletkezett a testileg s lelkileg elsatnyúlt művelt proletáriatus. Hogy mily károsak e viszonyok nemzetgazdasági szempontból is, az által, hogy az erők nem ott működnek, a hová kellenek s hogy számos erő egyáltalán nem érvényesülhet, arra elég rámutatnunk. — Egészségtani szempontból csak azt mondhatjuk, hogy csak azt a gyereket taníttassuk, ki határozott tehetséget árúl el.

Itt a tanító kötelessége útba igazítani azokat a tapasztalatlanabb szülőket, kik sem gyermekük képességét nem bírják megítélni, sem az élet ebbeli küzdelmeit nem ismerik. S a kiken az elemi tanító tanácsa nem fog, azokat józanítsa ki a középiskolai tanító. Ne bocsássa a felsőbb osztályokba azokat a gyermekeket, kik felsőbb tanúlmányokra képtelenek, a középiskola niveau-ját is lealacsonyítják s maguknak is ártanak. Ne engedje, hogy jószívűsége folytán, melyhez a lejtőre taszított gyermek vagy annak szülői oly szívszaggató módon tudnak folyamodni, a gyermek vesztébe rohanjon. Emlékezzék arra, hogy itt nem arról az egy gyerekről van szó, mely épen rimánkodik előtte, hanem az elvről, az iskola jó híréről, a tanulás s tanúltság megbecsüléséről. Azelőtt a latin iskola oly ünnepélyes fényben ragyogott! A szegények közül csak a legtehetségesebb merészkedtek oda belépni. Ma a nép a mindennapi tapasztalatból tudja, hogy a középiskolai tanúlmányok végzéséhez épenséggel nem kell valami nagy ész; a szomszéd fia elég fényesen bizonyítja.

Az iskola czélszerű berendezéséhez hozzátartoznak még a

czélszerű iskolai ülőhelyek. Az ülőhely csak akkor jó, ha a tanulónak írás vagy olvasás közben nem kell nagyon a pad vagy asztal fölé hajolnia s testét meggörbítenie. Az egészségtan ezen követelményét komolyabb figyelemre méltatták s folyton szerkesztenek új ülőhelyeket, melyek e követelménynek mindinkább megfelelnek.

A felnőtt embernek sem szolgál egészségére, ha kizárólag vagy kiválóképen szellemi munkával foglalkozik. A ki túlságos szellemi munkát végez, az a többi testrészek rovására nagyon is kiaknázza a különben is igen fínom szerkezetű, könnyen megbetegedhető agyvelőt, melyet ezzel komolyan veszélyeztet. Az ilyen ember a nap legnagyobb részét zárt helyiségben, iróasztal fölött görnyedezve, tölti, tárgyába elmerűlve, gyakran még természetes szükségleteiről is megfeledkezik. Nem csoda, ha azután folyton beteges, ideges, indulatos, ha roszúl alszik, gyakran fejfájásban szenved s végre nagyban rövidlátó. A szellemi munkával foglalkozónak, ha nem akarja komolyan az egészségét koczkáztatni, helyre kell valahogy állítani az egyensúlyt foglalkozásaiban, a szellemi munkát mintegy kiegyenlíteni a testivel. Sétáljon egy-két óra hosszat, vagy ússzék, lovagoljon, vívjon, tornázzon, de nem csak hébekorba, megszakadozva, nagy időközökben, hanem rendszeresen, naponkint, kitartással. Legajánlatosabb a tornázás meg az úszás, mert mindkettő az egész izomrendszert hozza mozgásba, működésbe. Tornázás alatt azonban nem értjük azt, ha valaki néhány csodálatos mesterugrást tanúl be, a mi inkább czirkuszhősöknek mint komoly embereknek való, hanem ha rendszeresen egész izomzatunkat foglalkoztatjuk, gyakoroljuk, erősbítjük. S újra mondjuk, e gyakorlatoknak folytonosaknak, rendszereseknek kell lenniök; nem egyszer kétszer hetenkint, hanem mindennap legalább egy órát szánjunk reájuk. Nemcsak izomrendszerünk látja ennek hasznát, hanem a test minden egyes szerve erősbödik, maga a mellkas is nagyobbodik s a tüdők szabadon kitágúlhatnak.

A testi munkát végző, a mesterséget űző emberek egészsége is sok veszélyeztetésnek van kitéve. Legszerencsésebb e tekintetben a földműves. Statisztikailag be van bizonyítva, hogy a földműves

népség éri el a legmagasabb átlagos életkort. Ezen nincs mit csodálkoznunk. Ne felejtsük, hogy a szegényebb sorsú földműves is meglehetősen táplálkozik s hogy a paraszt többnyire a friss szabad levegőben tartózkodik, ott egész testével, nemcsak a test egyik vagy másik részével, dolgozik, hogy teste ennek folytán meg van edzve s hogy fiatal korában sem kényeztették el. Említsük-e azt is, hogy az iskolának sem volt hosszan tartó alkalma őt elsenyveszteni?

Legszánandóbb a bányákban s földalatti üregekben munkálkodók sorsa, kik veszedelmes, rosz levegőre vannak kárhoztatva s egyébként is kínos, szánalmat gerjesztő életet élnek. Nem sokkal jobb a gyármunkások élete, főleg azoké, kik ólommal, arzénnel, foszforral dolgoznak, s ezen mérges anyagokat por alakjában a levegővel együtt beszívják. Azonfelül az újkori gyári termelés egyik főssajátsága, hogy a munkás mindig azon egy munkát végzi, tehát mindig a testnek csak egyik részével dolgozik, mi által a többi részek könnyen elsatnyúlnak. A legtöbb gyárban pedig még a munkaidő is igen hosszú, a munka nagyon fárasztó, a fizetés pedig oly csekély, hogy abból a munkás sem magát, sem családját nem táplálhatja eléggé. Végre a gyármunkásból soha sem lehet mestersége után szabad független ember, mint a kézművesből, ki szorgalma után függetlenségre s jólétre is tehet szert. A törvényhozás néhány országban bizonyos törvények által meg iparkodik szorítani e tényezők káros hatását; megállapítja a munkaidő maximumát s megtiltja a gyermekeknek a gyárakban való munkálkodását, bizonyos kötelezettségeket ró a munkaadóra stb. Eddig csak kevés helyütt tudott czélt érni s a munkás-kérdés ép úgy a nemzetgazdákat, mint az orvosokat s államférfiakat is foglalkoztatja.

Jóformán minden mesterség sok bajjal jár, mindenütt akadunk egészségrontó tényezőkre, de azoknak jókora részét ártalmatlanokká tehetjük, ha jól választjuk meg a mesterséget s nem engedjük, hogy a mester egészen kiaknázza a munkás erejét. A mesterség választásánál az illetőnek testi s lelki sajátságaira legyünk tekintettel. Hogy csak néhány példát említsünk: Gyönge

vagy roszlábú (lúdtalpú) gyermekeket nem szabad olyan mesterségre adni, melynél jobbadán csak állva kell dolgozni, mint az asztalosoknál, pékeknél stb; rövidlátó gyermekekből ne neveljünk pl. óraművest; gyenge, szűkmellű gyermek nem űlő foglalgozásra való; egy szóval, mielőtt egy gyermeket valamely mesterségre adunk, figyeljük meg gondosan lelki és testi tulajdonságait, mert a helyes választástól a gyermek egész jövője, boldogsága függ. A mi a gyermek hajlamait illeti, azokat minden esetre tekintetbe vehetjük; de ne felejtsük, hogy ritka az a gyermek, ki igazi hajlammal, azaz mirevalóságának tiszta tudatával bír. Többnyire a gyermek valami föltünő példa után indúl; annak példája után, ki közvetetlen környezetében nagyon imponál neki. Ha nagyon megszereti a tanítóját, tanítói pályára kívánkozik; ha a pap kiváló ember, bizonyára pap akar lenni; a katonai pálya is sokakat csábít, már a szép egyenruha miatt is stb. stb. A gyermek sem magát, sem az életet nem ismeri; hacsak valami kiváló tehetség nagyon korán nem nyilatkozik benne, legjobb lesz, ha nem az ő hajlamai mértékadók, hanem azok belátása vagy tanácsa, kik az életet is ismerik, őt is megyfigyelték s ezen megfigyelés eredményét a körűlményekkel, az élet szükségleteivel s kívánataival egybe tudják vetni.

Dr. Szalárdy Mór.

NÉPOKTATÁSUGYÜNK ÁLLAPOTA.

1880/1-BEN.*

A közoktatás állapotáról szóló miniszteri jelentés ez évben két részre osztva, két füzetben jelent meg. Az 1. füzet egészen a népoktatás ügyének van szentelve; a 2-ik a közép- és felsőbb oktatásügyről, továbbá a közművelődési és emberbaráti intézetekről szól. Folyóiratunk köréhez képest mi itt az első füzetet teszszük figyelmünk tárgyává, hogy belőle nehány fontosabb adatot közöljünk.

Az előbbi évről szóló miniszteri jelentés rövid ismertetése folyóiratunk ez évi 54—61. lapjain olvasható. Ugyanazon sorrendet fogjuk követni itt is — legalább jó részt — az adatok felsorolásában, hogy az egybevetés, a régebbi állapotokat illetőleg, könnyebben történhessék. Még pedig először a *népoktatásügyünk általános állapotára*, másodszor *különösen a nőnevelésre s a tanítónőkre vonatkozó adatokat* fogjuk elősorolni.

I. Az *iskolák* (elemi, felső nép-, polgári isk.) *száma* volt 1881-ben 15,922, tehát a szaporodás egy év alatt 98. — Semminemű iskola nem volt 237 községben vagyis 37-tel kevesebben, mint egy évvel ezelőtt.

A *tanítók száma* 1881-ben már meghaladta a 22 ezeret: 22,024-et tett, és így a szaporodás a múlt évihez képest 360. Mellesleg megjegyezhetjük itt, hogy a tankötelesek mennyiségét tekintve, hazánkban legalább 25 ezer tanítóra lenne szükség;

* A vallás és közokt. ügyi m. kir. miniszternek a Közoktatás állapotáról szóló XI. jelentése. — 1. füzet. A népoktatási tanügy. 1880/1. Budapesten, 1882. —226 lap.

hiányzik e szerint 2976 tanító. A mostani létszám mellett azonban az évenkénti változások legalább 1338 okleveles tanító évenkénti kibocsátását föltételezik; s ha tekintjük, hogy a múlt évben összes tanítóképző intézeteink 1365 egyént képesítettek, látni fogjuk, hogy a képesítettek száma 27-tel meghaladta a 6%-os számítás szerinti szükségletet. Ezen körülményben leli magyarázatát azon tény, hogy újabban az állami, különösen tanítónő-képző intézetekbe az előbbinél csekélyebb számú növendék vétetett föl. Ha egyszer azonban népnevelésünk állapota oda jut, hogy mind a 25 ezer tanítói állomás szervezve lesz, akkor az évi szükséglet 1500 tanító képzését követelendi.

Népiskoláink fentartására 1881-ben 10 és fél milliónál nagyobb összeget fordítottak. Az évi növekedés itt több mint egy fél millió, s az állami segély növekedése meghaladja a 100 ezer forintot. Hangos tanúbizonysága ez annak, hogy a magyar állam nemcsak erkölcsi tekintélyével, hanem évről-évre nagyobb pénzösszegekkel is járúl a népnevelés fejlesztéséhez.

A *tanköteles gyermekek* száma 1881. évben fölül volt a 2.100,1000en. Szomorú tény, hogy e tételnél a föntebbi évek adatai csökkenést mutattak; a jelen kimutatás azonban némi szaporodást (22,186 egyén) tüntet föl. A tanköteleseknek 78 százaléka *járt fel tényleg* az iskolába, tehát egy év alatt egy százalékkal javúlt az arány. Az *ismétlő iskolába* járók száma is szaporodott egy százalékkal; de azért míg a 6—12 éves tanköteleseknek 85-, addig a 12—15 éveseknek csak 60%-a járt iskolába. Népünkben csak nagy lassan érlelődik azon meggyőződés, hogy a 12 éven fölüli gyermekeknek is van még az iskolában tanúlni valójok. Az iskolások *szorgalmát* illetőleg a jelen évi kimutatás javúlást tüntet föl, a mennyiben azok száma, kik a szorgalmi évet teljesen befejezték 3 és fél százalékkal nagyobb mint az utóbbi évben. A tankönyvvel nem bíró tanulók s a félnapi múlasztások számát nem veti össze jelentésünk az előző évivel; a mulasztásokról azonban azt mondja, hogy *ezek újabb időben szaporodnak*; s e jelenség okát bár egy részt abban látja, hogy a tanítók újabban pontosabban s megbizhatóbban jegyzik a mulasztásokat, másrészről kinyilatkoztatja, hogy ez

ügy veszedelme a hatóságoknak még mindig nagyon is elnéző eljárásában, továbbá abban keresendő, «hogy a gyermekeik pontos iskoláztatásával s nevelésével nem törődő szülők nagyobb része a dorgálást fel sem veszi; más része a csekély birságösszeg megfizetésénél előnyösöbbnek tartja azt, ha idősebb gyermekeit kisebb rendű házi és mezei munkára, pásztorkodásra s más ilyen foglalkozásra csak pár napra is alkalmazhatja.»

A jelen évi jelentés megemlíti a *népiskolai könyvtárak* intézményét s örvendetes értesítést ád e fontos ügy megindulásáról. Ily könyvtár 1659 iskolában találtatott s «*legtöbbnyire egyes buzgó tanítók közreműködésével létesült*». 1880 óta az ily könyvtárak száma 700-zal szaporodott és így majdnem megkétszereződött.

Épen ily örvendetes az *iskolai takarékpénztárakról* szóló jelentés is. Ma már nem tartják ábrándozónak azt, ki ez intézményt a mi tőkésítni nem szerető magyar népünkre nézve nagyon fontosnak s leendő hatásában igen jótékonynak vallja. A jelentés így nyilatkozik róla: «Népiskolai tanügyünk életkörében, a legújabb időkben, a kor nemzetgazdasági irányzatának hatása alatt egy intézmény kezd fejlődésnek indúlni, mely nem tartozik ugyan a szorosan vett oktatási tárgyak közé, de a mely a buzgó s az iskola falain kívül is hatni kész és képes tanító kezében a gyermekek erkölcsi és jellembeli fejlődésére nagyhatású disciplináúl szolgálhat; ez intézmény a népiskolai takarékpénztárak intézménye.»

Az 1880. évi jelentés csak 103 isk. takarékpénztárt mutathatott ki; most már 329 létezéséről lehet szó. «Rohamos elterjedéséről tanúskodik azon tény, hogy míg a megelőző 3—4 év alatt egy-egy évre átlagosan 25—35 ily pénztár keletkezése esett, az 1880. és 1881. év alatt 226-nak a létesítése igazolható.» A 329 isk. takarékpénztár forgalmához 13,299 tanuló 55,934 frttal járúlt. Örvendetes jelenség, hogy ez intézmény hazánk legmagyarabb vidékein, mint a melyeknek legnagyobb szükségük van rá, kezd gyökeret verni.

A *kisdedóvó intézetekről* szóló fejezetből látjuk, hogy hazánk területén 193 községben 309 kisdednevelő intézet volt a múlt

évben, s a létszám egy év alatt 31-el növekedett. Ha nem veszünk is tekintetbe egyéb fontos eredményeket, melyeket a kisdedóvástól várhatunk, s csupán nemzetgazdasági szempontból tekintjük ez intézményt, mint a mely hivatva van népünk közt a gyermekhalandóság roppant kedvezőtlen arányán változtatni: be fogjuk látni, hogy a kisdedóvás nagyon is fontos ügye csiga módjára halad nálunk, s hogy ezen a téren még mind az államnak, mind a községeknek, mind a felekezeteknek, mind egyeseknek igen sok teendőjök van. A lelkes *Brunswick Terézia* 1828-ban nyitotta meg Budán az első ilynemű intézetet; azóta több mint félszázad telt el, s e fontos ügy még mindig nem talált országszerte, fontosságához mért felkarolásra. [Újabban értesültünk, hogy közoktatásügyi miniszterünk, ki annyi térre kiterjeszti áldásos figyelmét és tevékenységét, a jelen év folytán ez ügyben is országos mozgalmat indított meg, a mennyiben *P. Szathmáry Károlyt*, a kisdedóvásnak szóval, tollal és tettel régóta buzgó bajnokát, *országos kisdedóvói biztossá* nevezte ki, hogy az országban széllyel járván, mindenfelé sürgesse ez intézmény meghonosítását. A társadalom értelmesebb tagjai, köztük a tanítók és tanítónők, bizonyára kész szívvel fognak e mozgalomban résztvenni.]

II. *Nőnevelésünk ügye* az utóbbi 10—15 év alatt kétségkívül igen sokat javúlt. Folyóiratunk ez évi 1-ső száma behatóbban foglalkozott e tárgygyal, s felmutatta a régibb állapotoknak örvendetes változását. (L. *Szász Károly* beszédjét a «Nő-képzésről».) Sok történt már, igaz, ezen a téren, de még mindig igen sok a tenni való. A jelen évi miniszteri jelentés is mutat fel némi javulást, de egyszersmind föltünteti azt is, hogy hazánkban a *leánygyermekek nevelésére még mindig nem fektetnek oly súlyt, mint a fiúkéra.* A közlött számok elég hangosan beszélnek. Magyarországban a 6—15 éves összes tanköteles fiúk közül nem jár iskolába 160 ezer, a lánygyermekek közül ellenben 303 ezer. Itt a mulasztás bűne egyedül a szüléket terheli. A mi iskoláink leginkább vegyesek, melyekben tehát fiúk és leányok együtt tanúlnak. Közel 16 ezer iskolánk közel majdnem 14 ezer ily vegyes iskola. Ha tehát a szülők bizonyos arányban elküldik iskolába fiaikat, az iskolák nem

léte nem akadályozza őket, hogy ugyanazon arányban ne küldjék leányaikat is. A hiba tehát itt nem annyira az iskolák nem létében mint inkább azon régi időbeli felfogásban gyökerezik, mely szerint a leánygyermekekre nézve nem oly szükséges az ismeretszerzés, mint a fiúknál. Ha majd a szülők belátják, hogy az ismeret a *gyönge* nőnemre nézve épen ezen gyöngeségének legerősebb istápja; ha belátja, hogy leánygyermekeik neveltetése által azoknak a családban s a társadalomban kedvezőbb helyzetet teremtenek; ha belátják a nőnek mint anyának a közmivelődés és közjólét emelésében való rendkívül fontos szerepét: akkor bizonyára leánygyermekeiket is legalább oly arányban fogják iskoláztatni, mint fiaikat. «*Ha a férfit oktatjuk,* — úgy mond egy franczia iró, — *csak egy embert oktatunk, de ha a nőt oktatjuk, egyszersmind környezetét és gyermekeit míveljük: központi fényt gyújtunk, melynek sugárzása kiterjed a végtelenbe*». Jó részt a tanítók és tanítónők vannak hivatva arra, hogy a jövő átalakításának e magvait hintegessék mind az iskolában, mind a felnőttek között. — Különben a mi a számadatokat illeti, a jelentésből az tünik ki, hogy az iskolába járó 6—12 éves leányok száma majdnem fél százalékkal, s a 12—15 éveseké több mint egy %-kal szaporodott az előbbi évihez képest.

Női kézimunkát tanítottak 1881-ben 1641 iskolában, a házi ipar valamely ágát 685-ben. Az e téren való haladást, minthogy a megelőző évben ily irányú adatok nem gyűjtettek, ezúttal nem lehet kimutatni. A női kézimunkák tanításában *Budapest* városa áll legelől, melynek iskoláiban ezt 55%-nyi arányban tanították, utána következik Gömörmegye 38, utóna Csongrád m. 30 százaléknyi aránynyal, míg a többi megyékben ez arány 24 és 1% közt ingadozik. A jelentés kifejezi, hogy a tanítás ezen ágának, különösen a házi ipar oktatásának tovább fejlesztésére szükséges, hogy az állami tanítónőképezdékből mind több-több, a tanítást öntudatosan vezetni képes tanító lépjen ki az iskolai gyakorlat körébe. Kizárólag e czélra működik két *ipartanítónőképezdénk*, ú. m. a nyilvánossági jogú pozsonyi s a nőiparegyesület budapesti szakiskolájával kapcsolatos magán jellegű intézet. A pozsonyi ily nemű képezde fentartásához az állam évi 10 ezer forinttal járúl; tanfo-

lyama 4 éves s a múlt évben 12 tanítónő nyert benne képesítést; az orsz. nőiparegyesület bpesti, tanintézetében 1881-ben 6 növendék képeztetett az ipartanítónői pályára, kik a bpesti sugárúti tanítónő-képezdében jelentkeztek képesítő vizsgálatra.

Polgári iskolába járt 1880-ban 3865 leány, 1881-ben 4,457. Erre nézve a jelentés azt mondja, hogy ha a tanintézetek fejlődési fokozatául a tanulók számának növekedését vagy csökkenését fogadjuk el, akkor e jelenség a polg. iskoláknak az ország közvéleménye előtt napról-napra népszerűbbé levését mutatja, míg ellenben a felső népiskolák állapota az ellenkezőt látszik tanúsítani.

Az állami felsőbb leányiskolák száma egygyel a *sopronival* szaporodott, mely előbb városi intézet volt. A mi a közönség részvételét illeti, a bpesti ilynemű intézet növendékeinek száma 341-ről 378-ra emelkedett, a soproniban (3 osztályú) 84 leány tanúlt, míg a 4 osztályúvá lett trencséniben 46-ról 39-re s a 3 osztályúnak maradt máramaros-szigetiben 35-ről 25-re apadt a növendékek száma.

Tanítónő-képezde 1881-ben volt 18 (fi-képezde 54); ezekben oktatás nyert 1159 növendék (a fiképezdékben 2952); képesíttetett 416 nő (949 férfi). Az állami tanítónő-képezdékben a 3 éves tanfolyam négy évre bővíttetett.

Tanítónő működött 3,039, mely szám az összes tanítók 9·25 százalékának felel meg. A jelentés részletesen kimutatja, hogy hazánk mely részében alkalmaztatnak a nők kisebb-nagyobb arányokban, mint közoktatási tényezők. A tanítónők alkalmazásában Budapest áll legelső helyen, hol minden 100 tanító közt 41 van nő, azután jön Temes- és Győrmegye 100 közt 20 tanítónővel, Csongrád m. 18-czal; a legcsekélyebb arányban jutott tér a tanítónők számára Kis- és Nagy-Küküllő-, Árva- és Ugocsamegyékben. A táblázatos kimutatásból kivehető az is, hogy a nagyobb községi tömörüléssel bíró sikföldi megyékben általában nagyobb arányok mutatkoznak, mint az apró községekkel bíró hegyi vidékeken. — Ez érdekes adatok mellett igen korszerű volna még annak kimutatása is, hogy *mily arányokban volt az iskolai általános oktatás eredményes a nők és mily arányban a férfiak által veze-*

tett iskolákban. Az erre vonatkozó szám-adatok ha nem is döntő érvet, legalább tájékoztatást nyújtanának azon nálunk nem régiben vitatott kérdésre nézve, vajjon a tanítónők, mint ilyenek, képesek-e megfelelni hivataluknak, épúgy, mint a férfi tanítók; s ez összeállítás lehető is volna, mert a jelentés csakugyan foglalkozik az általános oktatás eredményeinek az iskolák száma szerint való kimutatásával (L. 53. lap).

Összevetve az itt felhordott sok adatot, népoktatási tanügyünk állapotában a jelentés kalauzolása szerint láthatunk ugyan hiányokat, de ezek fölismerése és konstatálása csak annak a jele, hogy a meglevő állapotokkal nem akarunk könnyelműen megelégedni, hanem a jobb, a tökéletesebb után törekszünk. — Míg másrészről annak látása, hogy e téren a lényeges dolgokat illetőleg csökkenést sehol, sőt mindenütt, bár lassú, de mégis fokozatos haladást észlelhetünk, csak örömmel töltheti el a hazai tanügy minden barátjának, általában minden hazafinak szívét.

Komáromy Lajos.

KONYVISMERTETÉS.

Népiskoláink fölszerelése és a tanszermuzeumok. Irta Dr. Verédy Károly, Abauj-tornavármegye kir. tanfelügyelője. (Hatvan három ábrával.) Budapest: Franklin-Társulat. 1882. (8°, 80 lap.) Ára 60 kr.

Oly könyvecske, melyet nem ajánlhatunk eléggé az iskolai hatóságok és a tanítóvilág figyelmébe. A gyakorlati élet számára van készítve a szakértő éles szemével s a lelkiismeretes író pontosságával és gondosságával. Régóta érzett hiányt pótol s ha oly mértékben el fog terjedni, a mint megérdemli, üdvös hatással lesz iskoláink belső életének fejlesztésére. A tanító az iskola lelke, az igaz; de ennek a léleknek organumokra van szüksége, hogy a tanításban sikert arathasson. A tanítás sikerének biztosításában pedig ma már kétségtelenül első sorba kell helyeznünk az iskola fölszerelését. Az iskola helyes fölszerelése azonban nem könnyű dolog. Annyi és annyiféle a jobbnál jobb, meg a selejtes tanítási eszköz, hogy az olyan szakférfiúra nézve is nagyon meg van nehezítve a helyes tájékozódás, a ki az ország középpontjában minden újabb jelenséget figyelemmel kísérhet és személyes tapasztalat útján szerezhet magának meggyőződést azok jóságáról vagy használhatatlanságáról. A vidéki tanhatóságok azonban jobbára ki vannak zárva a helyzet eme kedvezőségéből s a legtöbb esetben látatlanban kénytelenek vételeiket eszközölni. Megesik aztán, hogy nem egyszer olyan tárgyakra pazarolják a nehezen egybegyűjtött filléreket, a melyek egyáltalában nem képesek a várakozásnak megfelelni. Mi sem természetesebb, mint az, hogy egy-egy ilyen szerencsétlen vétel az iskolai hatóságok buzgalmát huzamosabb időre, még pedig az iskola kárára lelohasztja. Az ily eshetőségek-

nek csak egy úton lehet elejét vennünk: ha muzeumokat állítunk fel, a melyeknek feladatuk, hogy a legszükségesebb s legalkalmasabbaknak bizonyult tanítási eszközöket gondos megválogatással beszerezzék, kiállítsák s megvételre ajánlják. A vidéki tanszermuzeumok fontosságától áthatva, az orsz. képviseleti tanítói gyűlés egyértelemmel elfogadta s a közokt. m. kir. miniszter megerősítette a IV. szakbizottság ama javaslatát, hogy «a tanítóegyesületek közreműködésével minden megye területén tanszermuzeum szerveztessék». Az említett bizottság több tagja felkérte ugyanekkor a szerzőt, hogy egy útmutatásban állapítsa meg azokat a módozatokat, a melyeknek figyelembevételével a tanszermuzeumok a néptanítók és az iskolai hatóságok kívánalmainak megfelelően szervezhetők. Emez ohajtásnak igyekezett eleget tenni könyvecskénk írója, midőn dolgozatát nyilvánosság elé bocsátotta. Sőt többet is tett, mint a mire kérték s a mennyit megigért. Nemcsak a tanszermuzeumok szervezésére ad részletes és életre való javaslatot (ez csak nehány lapját foglalja le a könyvnek), hanem a népiskola helyes és korszerű fölszerelését is oly alaposan s mindenre kiterjeszkedő gondossággal tárgyalja, a mint pedagogiai irodalmunkban ő előtte senki sem tette. Könyve ép ezért az irodalomra és a gyakorlati életre nézve egyaránt nagy nyereség.

A tanszermuzeumok szervezésére vonatkozólag szerzőnk főbb elvei a következők: *a tanszermuzeumok szervezését a megyék legtekintélyesebb, legnépesebb egyesületeire kell bízni*, és ha netalán ezek mellett több kisebb tanítói kör is fejtene ki tevékenységet, azoknak az ügy érdemére vonatkozó közreműködése elejénte csakis a tanszertárlat anyagi és szellemi pártolásából állhat. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőséget, hogy mihelyest sikerült a megyében egy nagyobb tárlatot nyitni, a kisebb egyletek saját körükben iskolai muzeumokat ne szervezzenek. — A tanszermuzeum szervezésére vállalkozó egylet, kimondván, hogy a megyének erre alkalmas helyén tanszertárlatot nyit, mindenekelőtt gondoskodik egy *tanszertárlati alap* létesítéséről; a tanszerek és eszközök beszerzését, elrendezését, szóval a tárlat igazgatását pedig egy általa választott *bizottságra* ruházza, mely ügyrendjét megállapít-

ván, azt az egyesületi nagy választmány tudomására juttatja. — A tanszertárlati alap az egyesületi pénztárnok által, de a közpénztártól elkülönítve kezeltetik; emez alap gyarapítására szolgálnak: egyesek pénzbeli adakozásai, az alap javára rendezett gyűjtések, sorsolások, kiállítások, mulatságok jövedelmei, végül az egyesületi közpénztárból a közgyülés által kiutalványozott évi járulék. A tanszertárlati alap évi jövedelmének fele mindaddig tőkésittetik, míg az 1000 frtra nem emelkedik; a másik fele azonban a tanszermuzeumi bizottságnak adatik ki felhasználás végett. Mihelyt az alap 1000 frt tőkével rendelkezik, az évi jövedelem kizárólag a muzeum gyarapítására fordíttatik.

Ezek után közli szerzőnk a tanszermuzeumi bizottság ügyrendjét s ezzel kapcsolatban áttér a népiskolai tanszerek és eszközök részletes ismertetésére. Egyaránt kiterjeszkedik a népiskolák épületterveire, valamint azok bebutorozására — különös figyelmet fordítván az iskolapadok alapos s lehetőleg részletes ismertetésére. Magyarázatainak világossagát s könnyen megérthetését nagyban elősegítik a szép számmal közölt s helyesen megválogatott illusztrációk. A könyvnek majdnem egész második fele a taneszközök ismertetésének van szentelve. Az iskolai tantárgyak szerint csoportosítva nemcsak hogy egyenként megnevez s megismertet minden egyes szükséges és ajánlatos taneszközt, hanem pontosan kiteszi azok árát és a czéget is, a hol legbiztosabban s legjutányosabban megszerezhetők.

Ismertetésünk záradékául még egyszer ismételjük soraink elején hangoztatott ajánlatunkat. A csinosan kiállított, fínom papirosra nyomott s magyarázó ábrákkal bőven ellátott könyvecske ára aránylag oly csekély, hogy a lehető legnagyobb mértékü elterjedésének mi sem áll útjában, ha az érdekelt körök buzgósága annak érdeme szerint felkarolja.

«Jó könyvek» a magyar nép számára. Kiadják a Révai testvérek.

Régóta érezzük és hangoztatjuk annak szükségét, hogy népünk kezébe a ponyvairodalom rontó és butító termékei helyett

erkölcsileg és értelmileg képző olvasmányok adassanak. Az idők mindig jobban meggyőznek bennünket annak igazságáról, hogy «*nemzetünk jövője népünk alsóbb osztályain fekszik mint alapon*»; s ha ez így van, minden útat-módot fel kell használnunk népünk erkölcsi, szellemi és anyagi műveltségének előmozdítására. Ezt a czélt szolgálják: az egyház és az iskola s másod sorban az írott és nyomtatott betű, a nép olvasmánya. Keveset olvashat csak, ép azért szükséges, hogy a mit olvas, jó, gyönyörködtető és hasznos gyümölcsöt termő legyen.

Több oly kísérlet történt már irodalmi és társadalmi úton, a mely egyenesen a ponyva férges és mérges termékeinek elpusztítására volt irányozva. Korábbi években a *Korvina-könyvkiadó egyesület*, újabban a *Magyar könyvtár* alapítói tűzték ki czéljokul, hogy a népet jó olvasmányokkal ellássák. Sajnos, hogy törekvéseik dicséretességével nem állt arányban az elért eredmény nagysága. A vállalkozók tanultak egymás kárán, s nem csüggedtek.

Előttünk van a legújabb vállalatnak nehány füzete, melyeket «*Jó könyvek*» közös czíme alatt a Révai testvérek könyvkiadó hivatala bocsátott világgá. Az egy, vagy másfél ívnyi füzetkék ugyanolyan alakban vannak kiállítva mint a ponyvairodalom országszerte ismert termékei; csakhogy nyomásuk csinosabb, tisztább s képei műveszibbek, tetszetősek. Valóban elmondhatni, hogy több önzetlenséggel és jóakarattal alig indult még meg hasonló vállalat — de több s nagyobb ügyességgel sem, a mit a sikerre nézve biztos kezesség gyanánt tekinthetünk. Elsőrangú festőink, jó hírnevű rajzolóink készítik a képeket s irodalmunk legnevezetesebb munkásai vállalkoztak rá, hogy műveikkel leszálljanak a ponyvára, hogy azt mind alakilag mind tartalmilag megnemesítsék.

«Nem üzérkedési vállalatról van itt szó — úgymond a vállalat szerkesztője, P. Szathmáry Károly a közönséghez intézett felhívásában — mert hiszen a ponyva eme termékei ugyanazon áron jutnak a nép kezébe, melyen az eddigiek: *népünk erkölcsi és irodalmi emelése a nagy czél*, melyre vállalkoztunk s mely még a kiadó fáradságát is csak akkor fizeti meg, ha e művek elterjedés tekintetében teljes sikert aratnak. E nagy czél elérése azonban csak úgy

lehetséges, ha érdekében a *nemzet egész művelt zöme kezet fog* s azt minden tőle telhető módon és eszközök által támogatni és terjeszteni fogja.»

E tekintetben igen sokat tehet a tanító úgy az iskolában, mint az iskolán kívül. Nem szükséges tán bővebben fejtegetnünk, hogy miképen, — azért egyszerűen azzal az ohajtással és kéréssel ajánljuk a szóban forgó vállalatot olvasóink figyelmébe: vajha elkövetnének minden tőlük telhetőt annak terjesztésében s ez által felvirágoztatásában! Az eddig megjelent füzetek a következők:

1. *Mátyás király és Bente úr.* Néprege Mátyás királyról. Versbe szedte Jókai Mór. 3 szép képpel. 24 oldal. Ára 5 kr.

2. *A ki a szentjét el nem adja.* Elbeszélés. Irta: P. Szathmáry Károly. 3 szép képpel. 24 oldal. Ára 5 kr.

3. *Herczeg Eszterházy Miklós kalandjai, szárazon és vizen.* Irta: Mikszáth Kálmán. 3 szép képpel. 24 oldal. Ára 5 kr.

4. *Mátyás király és a szegény varga. — A czinkotai kántor.* Irta: Jókai Mór. 3 szép képpel. 16 oldal. Ára 3 kr.

5. *Mátyás király és a gonosz kamarás.* Irta: P. Szathmáry Károly. 2 szép képpel. 32 oldal. Ára 5 kr.

6. *Az ördög orsója vagy a tolpányi boszorkány históriája.* Irta: Mikszáth Kálmán. 2 képpel. 24 oldal. Ára 5 kr.

7. *Egy világhős gyermekkora. (Garibaldi ifjúsága.)* Irta: Kálmán diák (Törs Kálmán). 2 képpel. 24 oldal. Ára 5 kr.

8. *A falu koronája.* Elbeszélés. Irta: Tolnai Lajos. 2 képpel. 16 oldal. Ára 3 kr.

A nő physikai és szellemi természete; különös tekintettel a keresztény vallásra, az erkölcsiségre és tudományra. Irta Dr. Herczeghy Mór. Grill Károly udvari könyvkereskedése, Budapest. (Ára ?.)

Ilyen figyelemébresztő és hangzatos czímet visel egy csomó badarság, melyet szerzőjük méltónak itélt arra, hogy kinyomatva irodalmi termék gyanánt áruljon. Elolvastuk s jó lélekkel mondhatjuk, hogy ízléstelenebb, tudatlanabb, mind alaki mind tartalmi tekintetben gyarlóbb könyvet — ha ugyan nem vétek e férczel-

ményt ezzel a névvel tisztelni meg — nem írtak még a nőről, sem a magyar, sem bármely más művelt nép irodalmában. Nem is tartjuk rá méltónak, hogy bővebben foglalkozzunk vele: ezt a néhány sort is csak figyelmeztetésképen írtuk, hogy olvasóinkat a könyv valóban díszes kiállítása tévedésbe ne ejtse s pénzüket megszerzésére, idejüket elolvasására ne vesztegessék.

A TERKÉPRAJZOLÁS KÜLÖNBÖZŐ MÓDJAI AZ ISKOLÁBAN.

Alig van iskolai tantárgy, melynek tanításában annyi módszertani ingadozást, ziláltságot és kapkodást tapasztalnánk, mint a földrajzéban. Minél inkább terjed az a felfogás, hogy a geografia nem a humaniorák, hanem a természettudományok csoportjába foglalandó, annál erősebb a tanférfiak ama törekvése, hogy tanításában is a mennyire csak lehetséges, a természettudományok tanítási módszeréhez alkalmazkodjanak. Ebben az értelemben földrajzot csakis a szabad természetben lehetne és kellene tanítani, tanulni. Ezt megtenni kötelessége is minden földrajztanítónak, hacsak ideje s a körülmények engedik. Az ilyen kirándulásoknak kell szolgáltatniok azt az alapot, a melyen a tanítás tovább folyhat. A tanítás eme további folyamában pedig, mivel az iskola négy fala elzárja a tanítót s növendéket a szabad természettől, gondoskodni kell oly szemléltetési eszközökről, melyek a földrajzi tárgyakat lehetőleg hű képben helyettesíthessék.

Idáig egyetértve halad a tanférfiak többsége; de azonnal elágaznak nézeteik, mihelyt arról van szó, hogy ama földrajzi szemléltetési eszközök milyenek legyenek. Az egyik tökéletesen beéri a térképpel — fali abroszszal és kézi atlaszszal — s tanítását kizárólag erre alapítja; a másik a térképet mellékesnek tartja s nagyobb súlyt helyez a szemléltetés czélját jobban szolgáló tájképekre, a földfelület domborművű ábrázolásaira és az élőszóval való festésre. A harmadik szinte elfogadja ugyan alapúl a térképet; de ellensége tanításközben a kész térképnek s megköveteli, hogy a tanító is meg a tanuló is előadás közben maguk alkossák meg,

rajzolják le ama terület térképét, a melyről épen szó van. A három nézet közül mindegyiknek megvan a maga jogosultsága, de csak úgy, ha összeegyeztetve, ellentételeiket kiegyenlítve egymással karöltve haladnak. A maguk merev kizárólagosságában csak félszegségekre ragadják a tanítót s a kívánatos sikertől megfosztják a növendéket. Ezen három irány összeegyeztetése nem is nehéz. Elfogadhatjuk, hogy a *földrajztanításnak a szabad természet szemléletén, vagy ennek helyettesítéseképen a térképen kell nyugodnia; úgy azonban, hogy a térkép hiányai pótoltassanak tájképek és dombormüvü ábrázolások által is, meg hogy a térképek helyesebb megértése s a könnyebb tájékozódás kedvéért az előadás tájképrajzolással kapcsoltassék egybe.*

Ez utóbbi pont azonban megint megbontja az egyetértést. A térképrajzolás szükségességét a mondott értelemben ma már kevesen vonják kétségbe. De milyen legyen a rajzolandó térkép? — Számot kell vetnie a tanárnak a tanítási idő korlátoltságával s a tanulók gyarló kéziügyességével. A kész térképet utánozni eme kettős korlát nyüge alatt képtelenség; világos, hogy nem is lehet egyébről szó, mint csupán csak térképi vázlatok készítéséről, a melyek semmiképen sem helyettesíthetik vagy pótolhatják magát a térképet s nem is szolgálhatnak egyébre mint a térkép könnyebb és helyesebb megértésére. Eme térképi vázlatok készítésére nézve aztán csaknem minden tanárnak megvan a maga methodusa, melyet egyedül üdvözítőnek tart s a melynek erőszakolása kegyetlenül megbosszúlja magát a tanítás eredményén. Főképen erre vonatkozólag mondtuk fentebb, hogy alig van iskolai tantárgy, melynek tanításában annyi módszertani ingadozást, ziláltságot és kapkodást tapasztalnánk, mint a földrajzéban. Németországban, a térképrajzolási methodusok felburjánozásának hazájában ez a baj már valóságos csapás alakjában jelentkezik; de nem ismeretlen az nálunk sem.

Nem a véletlen dolga tehát, hogy tavaly a német geografusok berlini gyűlésén s az idén a magyar középiskolai tanár-egylet évi közgyűlésén tekintélyes szakférfiak foglalkoztak e kérdéssel. Amott dr. Wagner, göttingai egyetemi tanár, emitt dr. Terner Adolf, ko-

lozsvári egyetemi tanár tartott előadást az iskolai térképrajzolás módjairól. Mind a két előadás — nemcsak a helyzet sürgető voltánál, hanem saját becsénél fogva is — érdemes arra, hogy olvasóinkat megismertessük velük.

A göttingai egyetemi tanár sorról sorra ismertetvén a használatos térképrajzoltatási módokat, azok mindegyikére nézve röviden összefoglalja indítványát.

A térképrajzoltatás első, még pedig nagyon elterjedt módja — úgymond az értekező — abban áll, hogy a növendékkel minden útmutatás nélkül, otthon térképeket rajzoltatnak. E rosz szokás minden rendű és rangú iskolában feltalálható. Eredete valamely félreértett kívánság, gyakran csupa kényelemszeretet; a feladó soha sem gondolja meg, hogy mily óriási idővesztegetéssel jár az ilyen rajzolás s hogy mily csekély eredményre vezet az. *Tiltakozzunk eme nagyon elterjedt rosz szokás ellen, mely minden pedagogiai elvvel homlokegyenest ellenkezik s majdnem teljesen eredménytelen!* Az egész nem egyéb mint a dolgok felfordítása, midőn a rajzoló módszerek végczéljával kezdik meg a tanítást.

De ha a térképrajzolás ily értelemben nem is fogadható el, a rajzot mint a földrajzi tanítás igen hasznos segítő eszközét egy tanár sem fogja mellőzhetni. Azért a fentebbi tiltakozással kapcsolatban a következő indítványt terjeszti a gyűlés elé elfogadás végett: «*Tekintve, hogy a rajzolás magában véve is nagyon előmozdítja a tiszta képzeteket és a tanulók öntevékenységét, a gyűlés tanítóknak és tanulóknak egyaránt ajánlja a földrajzi órákban a rajzolást*».

Áttérve az egyes rajzoltatási módszerek ismertetésére és bírálatára, az értekező az egyikét sem fogadja el kizárólagosan, hanem mindegyikben megemlíti azt a mi jó s a mi elvetendő s e szerint fogalmazza indítványait.

Az úgynevezett *konstruktiv (szerkesztő) módszerről* így nyilatkozik: «E név alá foglalom mindama módszereket, melyek a kérdéses czélt (egy-egy földrajzi egyed: vidék, ország, világrész ábrázolását) többé-kevésbbé bonyolúlt *kisegítő vonalakkal* akarják elérni. E vonalak szolgáltatják azt a vázat, a mely nélkül a készítendő kép meg nem alkotható. Az említett vonalak ismerete és

emlékezetben tartása tehát minden esetben föltétlenül szükséges. *E módszernek elvei ellen alapos okokból a leghatározottabban tiltakoznunk kell.* Az egyik alaphibája az, hogy a természetes képek helyett mesterségeseket tesz a tanulás alapjává. Nem a térképet teszik a megfigyelés tárgyává, hogy azután a látottakról rajzolás útján is számot adjanak; hanem a rajzolást előre bocsájtják s csak azután alkalmazzák a meglehetősen hamis képet magára a tárgyra, vagy a térképre. A térképet mintegy rongyos ruhába öltöztetik, a helyett, hogy a tanulót hozzá szoktatnák a beható megfigyeléshez a jellemző sajátságok felkutatásához. A táblai rajznak — akár a tanítótól, akár a tanulótól származzék az — csupán csak annak bizonyítására kell szolgálnia, hogy a térképen a lényeges és sajátszerű dolgokat felismertük. *Ily értelemben a rajzolás csak a térkép tanulmányozásának eredménye lehet,* a mit a konstruktiv módszer hívei teljesen figyelmükön kívül hagynak. De ha ezt nem tekintjük is, el kell ítélnünk azt a túlságos apparátust, idő- és erőpazarlást, melylyel e módszer keresztűlvitele jár. Mennyi fáradságába és idejébe kerül a tanulónak, hogy a néha igen is komplikált segédvonalakat lemérje és azokat a kiinduló pontokkal együtt, megjegyezze (Kopp pl. Európa alakjának megszerkesztésénél 56 kisegítő vonalat használ)! S az eredmény? ha a tanuló mindent pontosan végez is, az, hogy a valóságnak épen meg nem felelő torzképet rajzol; ha pedig a segédvonalak egyikét-másikát elfelejtette, egy általában nem bírja a képet megszerkeszteni. De egész országok vagy világrészek alakjának ilynemű lerajzolására nincs is szükség. Az alapalakok körvonalai könnyebben és gyorsabban emlékezetbe véshetők a térkép szorgalmas olvasása által; a rajzoltatásnál pedig mindig beérhetjük a térképen eléggé ki nem emelt részletek feltüntetésével, melyeket könnyebb is sematikus, de nem komplikált alakok alá foglalni s a melyeknél a rajzoló ügyetlensége is kevésbbé viszás és boszantó a szemre nézve. A merev konstruktiv módszer mesterkéltsége fölött nem elég egyszerűen napirendre térnünk, hanem világos, marasztaló, megsemmisítő ítélettel kell azt sújtanunk, hogy több ezer ártatlan gyermeket az eféle kínzásoktól megmentsünk. Ép ezért ajánlom a következő határozatokat:

«Tekintettel arra, hogy a térképek vonalai egyenesekkel nem helyettesíthetők s ezek a gyermeknek a szép iránti érzékét nemcsak nem fejlesztik, hanem meg is rontják: *a gyűlés ellene nyilatkozik annak, hogy egész országok képei egyenes vonalakkal ábrázoltassanak.*» Továbbá:

«Tekintettel arra, hogy a konstruktiv módszer egész országoknak vagy földrészeknek körvonalait el akarja sajátíttatni, a mit pedig szorgalmas térképolvasással is elérhetni; tekintettel továbbá, hogy czélja elérésére nagyon is mesterséges rendszert alkalmaz, melynek a gondolkodás fejlesztésére semmi értéke sincs és csak az emlékezet megterhelésével jár: *a gyűlés a konstruktiv módszernek rendszeres keresztülvitelét nem helyesli.*»

Az ú. n. *durva rajzok — Faustzeichnungen* — módszeréről így szól: «E módszer alapelve régi s abban áll, hogy a rajzolás az atlaszban eléggé ki nem domborodó részleteknek, kisebb földdaraboknak kiemelésére szorítkozzék, vagy a bonyolultabb képeket sematikus alakokkal ábrázolja. E módszer *alapelve helyes;* szerinte a tanulót a térképrajzolásban rendszeresen képezhetni, a mennyiben a térképvázlatot a gyermek ügyességéhez mérten készíttethetjük. Már az első osztályú tanuló is csinálhat egyet-mást, pl. megrajzolhatja egy-két helynek fekvését, valamely folyónak irányát, sőt talán egyes kisebb területeknek egyszerű geometriai alakokba foglalható körvonalait is. *Ily módon fölkelthetjük a gyermekben az öntevékenységet, mert csak azt rajzoltatjuk vele, a mit a térképen ő maga megfigyelt.* A fődolog az ily eljárásnál: a tanulónak megmutatni, hogy mily viszonyban van a térképhez az a durva rajz, melyet a fali táblán s a papiron készítünk. Elvben tehát e módszer ellen semmi kifogásom; de tiltakoznom kell a mostanig nyilvánosságra hozott ilyetén rajzoknak elterjesztése ellen az iskolában. Különösen el kell ítélnem azt a módot, a melylyel e térképek az emelkedéseket feltüntetik. Ez határozott barbarizmus. Határozati javaslatom erre vonatkozólag a következő:

«Tekintettel arra, hogy a földrajz tanításánál a durva rajzolás módszere helyes elven nyugszik és minden fokon a tanuló felfogásához és kézi ügyességéhez alkalmazható: *a gyűlés ajánlja,*

*hogy a tanítás minden fokán alkalmaztassék; ellenben határozottan ellenmond annak, hogy a tanulók kezébe nyomtatott «durva rajzok» adassanak.»**

A többi térképrajzoltatási módszerekről (kész térképvázlat kitöltése, félig elkészített térkép kiegészítése, néma térképek használata stb.) összefoglalva, együttesen mondja el nézetét. «Abban mindeme módszerek megegyeznek — úgymond — hogy a térképek kész minta nyomán rajzoltatnak. Pártolóik abból indulnak ki, hogy a legtöbb tanuló egész térképeket szabadon nem bír megrajzolni; különben is sok időt vesztegetne el vele: azért félig elkészített térképet adnak kezébe s ezeket kiegészíttetik vele. *Az iskolai rajzolásra eme félig elkészült képek aligha alkalmasak.* Ha a tanuló kellő tájékoztatása végett a *fokhálózatot* használtatni akarjuk is, helyesebb, hogy magával a tanulóval szerkesztessük meg azokat, mint hogy készen adjuk kezébe. E hálózatokat pedig elég egyenes vonalakkal rajzolnunk. Hogy az ilyen hálózat csak kisebb területekre alkalmazható, nem baj, mert hisz egész országoknak, világrészeknek, szóval kész térképeknek rajzoltatása amúgy is időrablással és túlterheltetéssel jár. A *néma térképekről*, azaz orohydrografiai és hydrografiai térképekről csak annyit jegyzek meg, hogy használatuk ellen módszertani szempontból nem tehető ugyan kifogás; de csakis akkor, ha e térképek kitöltésében a dolgok helyes egymásutánja megtartatik. Ebben pedig nagyot vétkeznek iskoláink, melyek a helyes sorrendet tökéletesen megfordítják. A legalsó fokon rajzoltatnak a fokhálózatokba, holott ezt már csak az oktatás végén tehetnék, nem pedig annak elején. Még egy más hibájuk is van e térképeknek: az, hogy nagyon is kicsinyek, a mi rendkívül megnehezíti azok sikeres használatát. *A fődolog különben itt is, meg a többi elfogadható módszereknél is az, hogy a rajzoltatásban kellő mértéket tartsunk, az anyagot lehetőleg megszorítsuk, az emlékezet túlterhelésétől óvakodjunk és a házi munkát, a mennyire csak tőlünk telik, kevesbítsük».*

* A tájképrajzolás eme módszerét legközelébb részletesebben meg fogjuk ismertetni. *Szerk.*

A föntebbiekkel minden lényegesebb pontban megegyezik az a bírálat, melyben dr. Terner Adolf, kolozsvári egyetemi tanár fentebb említett értekezésében részesíti a konstruktiv módszereket. Hogy az ismétléseket kikerüljük, mellőzzük a nagy tudományos készültségű értekezés részleteit s csupán ama határozati javaslatot közöljük, melyet erre vonatkozólag a szakosztály elé terjesztett. A javaslat így hangzik:

Mondja ki a t. szakosztály, hogy

1. A nézletiesség, az öntevékenység fejlesztése, valamint a formális képzés szempontjából ajánltatik, hogy *a földleírás a térképrajzolás alapján taníttassék.*

2. A rajzolás *módszeres fokozatossággal* vezettessék.

3. A tanulók osztályonként közösen rajzoljanak a tanár előrajza és vezényszava nyomán.

4. Rajzolni mindig a kihallgatást s a térkép magyarázatát követő második negyedórában kell.

5. A tanítvány néha rajzolva feleljen.

6. A rajzolást előzze meg mindig az illető térkép szóban forgó részletének magyarázata; ezalatt a tanulók atlaszukat használják, rajzolás idején pedig félre teszik.

7. A rajz előiskoláját a geografiai előfogalmak értelmezése képezi; Sydow iskolai atlaszának ide vágó lapjai erre igen alkalmasak.

E propedeutikus rajzolás a világtájak magyarázata után, az iskolaterem belsejének tervrajzával kezdődhetik, áttérhet az iskolaháznak az utczának, városrésznek, város vagy falu tervének vázlatos helyszínrajzára. E czélból a tanár, a hol a körülmények megengedik, kivált vidéken, tanítványaival kirándulásokat fog tenni.

Ezek arra valók: *a)* hogy a tanulók a propedeutikus fogalmak jelentőségét magában a természetben észleljék; *b)* hogy az öntevékeny észlelés és felfogás tehetségöket fejleszsze; *c)* hogy ily kirándulások alkalmával a tanár tanítványait lépés szerinti hosszúság-mérésekre és egyszerű úton (pl. 3—3 pálcza közé feszítendő madzagok és egy «transporteur» segélyével eszközölhető)

szögmérésekre és így lassanként «à la vue»-féle kis fölmérésekre tanítsa — csupán csak a térképolvasás bevezetéséül.

8. A táblarajzok vagy négyzetes hálók segélyével vagy pedig egy-két dél- és párhuzamos vonal segélyével, szemmérték útján (az ú. n. «Faustzeichnungen» módja szerint) vezetendők.

9. A kevésbbé gyakorlott tanár, már a diszcziplina fentartása érdekében is legczélszerűbben cselekszik, ha kész vázlatok után a rajzot magyarázgatás és vezényszó mellett bemondja.

Még csak azt jegyezzük meg, hogy mind a két értekezés általános helyesléssel fogadtatott s e szerint olyanokul tekinthetők, mint a melyek a szakférfiak többségének véleményét — a közvéleményt — tolmácsolták. Ha nem is fogadjuk el a bennök foglaltakat kötelező zsinórmértékül, útmutatásuk hasznosságát azért nem vonhatjuk kétségbe.

—*n*.

KÉT MINISZTERI RENDELET.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, f. évi 37,790 sz. a. a következő két rendeletet intézte az ország valamennyi kir. tanfelügyelőségéhez s a megyék közönségéhez:

I. Az 1881. év augusztus havában tartott országos tanítói képviseleti közgyűlés munkálatait, s az azokra általam hozott határozatokat kinyomatva ez év elején közöltem volt a kir. tanfelügyelőséggel.

Ennek kapcsán felhívom most, hogy lehető rövid idő alatt, s legkésőbb ez év végéig tegyen nekem jelentést arról, hogy az orsz. tanítói gyűlés munkálatai alapján általam jóváhagyott, s a megküldött nyomtatványban 5., 6., 7., 8., 10., 11. és 12. számok alatti határozatokra nézve a kir. tanfelügyelőség tankerületében mi történt eddig úgy a kir. tanfelügyelőség, mint a tankerületében levő tanító-egyletek s a törvényhatóság vagy egyházi főhatóságok részéről.

Részletes jelentést várok különösen az említett nyomtatványban 11. és 12. sz. alatti, a megyei tanszermuzeumokra és az iskolai ifjúsági és népkönyvtárakra vonatkozó határozatokra. Hány helyen állíttatott ilyen? Minő eljárás követtetett, s a költségek honnan fedeztettek? Esetleg miféle szabályok alapíttattak a kezelésre nézve?

Ezen két pontot illetőleg, tudomásúl és megfelelő eljárás végett ide mellékelem a törvényhatóságokhoz intézett rendeletem másolatát.

Végre az említett határozatok 13. pontjára nézve ez alkalommal is utasítom a királyi tanfelügyelőséget, ismételve hívja fel a tankerületében levő tanító-egyleteket, mikép az «Eötvös-

alapot», mely már is szép gyarapodásnak örvend, s a mely alap jövőben mindinkább hivatva lesz úgy a szegényebb tanítók tanuló gyermekein ösztöndíjak által segíteni s tanulásukat előmozdítani; mint a szerencsétlenségre jutott tanítók és családjaik sorsán enyhíteni, igyekezzenek minél hathatósabb pártfogásukba venni, illetőleg az említett alapnak, mely kizárólag a tanítók saját országos alapjául tekintendő, s melyet magam részéről is lehetőleg évről-évre gyámolítani kívánok, — növelését saját hatáskörükben mindenképen munkálják.

II. Az 1881. év augusztus havában tartott országos tanítói képviseleti közgyűlés munkálatait, s az azokra általam hozott határozatokat kinyomtatva ez év elején közöltem volt a megyei közönséggel.

Ezen határozatoknak, különösen 11. és 12. pontjaira, melyek a megyei tanszermuzeumokra és az iskolai ifjúsági és népkönyvtárakra vonatkoznak, tekintve fontosságukat, ez alkalommal is felhívni kívánom a közönség figyelmét, még pedig a megyei tanszermuzeumokra nézve oly módon, hogy ezeket — nézetem szerint — leghelyesebb lenne a törvényhatóság központján állítani fel. A törvényhatóság adná a helyiséget, s ezenfelül a kedvezményeket, maga a tanszermuzeum rendezése és kezelése az azon törvényhatóság területén levő tanítóegyletre vagy egyletekre bizatnék, a királyi tanfelügyelő fővezetése s ellenőrzése mellett, — koronkint jelentés tétetvén a törvényhatóságnak.

A muzeumnak főczélja volna az azon vidéken használatban lévő, továbbá az országban használatra engedélyezett taneszközöket lehetőleg összegyűjteni, hogy a vidéki tanítók azokat gyakrabban láthassák s a jót megismerhessék. Tanügyi történelmi szempontból régi taneszközök gyűjtése is csak másodsorban volna szem előtt tartandó, a mennyiben ilyenhez könnyű szerrel juthatni.

Új taneszközök megbírálásába a megyei tanszermuzeum igazgatósága bocsátkozhatik ugyan, de véleményét az új taneszközzel együtt felülbírálás és jóváhagyás végett hozzám fel kell terjesztenie. Ezt az orsz. egyöntetű eljárás elve kívánja meg.

A mi az iskolai ifjúsági és népkönyvtárakat illeti, ezekre

nézve ez alkalommal csak annyit jegyzek meg, hogy a jó népies és ifjúsági iratok gyarapítása tekintetéből erkölcsi és anyagi pártfogásom mellett «Jó könyvek» czím alatt már is megindúlt egy vállalat a Révay testvérek kiadásában, melyből egy-egy ívnyi tartalommal 8 füzet jelent meg, s minden füzet pár krajczáron megszerezhető.

Egyébiránt e tekintetben további intézkedéseket is tettem s fogok tenni, melyekről a közönséget koronkint értesíteni fogom.

Ezeknek előre bocsátásával a közönséget a fentebb említett mindkét nagyfontosságú hazafias intézmény meleg pártfogására hívom fel, oly megjegyzéssel, hogy a királyi tanfelügyelőnek mindkét tekintetben becses pártfogását nyújtani s az eredményről engem mindkét irányban koronkint esetleges javaslatai kíséretében értesíteni szíveskedjék.

Kelt Budapesten, 1882. évi november hó 20-án.

Trefort, s. k.

VEGYESEK.

— *Nőiparkiállitás Kolozsvárott.* A kolozsvári jótékonyczélú nőegylet a szegények és az ottani női ipariskola javára a jövő 1883. évi február hó végén bazárral egybekötött kiállítást rendez, a női házi ipar és az ottani női ipariskola készítményeiből. Az erdélyi részek községeiben igen szépen hímzett ingek, fejkendők, törülközők, párnahajok, falvédkendők, ágytakarók, mellkendők s más részint hímzett, részint szőtt tárgyak találtatnak, színgazdag mintákban; hasonlólag lábszőnyegek, asztalterítők, katrinczák stb. Mindezen tárgyak ma is készíttetnek, s megérdemlik, hogy szélesebb körökben ismertté legyenek, e szerint tehát, mind régi, mind újabb ilynemű tárgyak kiállíthatók, és miután részint szoba-díszítményként, részint más czélokra nagyon kerestettek, ha kivántatik, a kiállításban el is adathatnak. A kiállításra szánt tárgyakat — így szól a felhívás — szíveskedjenek a tulajdonosok vagy személyesen, vagy a t. szolgabíró, polgármester, közjegyző és községi előljáró urak útján gróf Teleki Domokosné sz. gróf Teleki Klementine úrhöly, mint a kolozsvári jótékonyczélú nőegylet elnökéhez czímezve, kisebb küldeményeknél postán, különben vasuton, értéknyilvánítás mellett, a jövő év február 10-kéig, bérmentetlenül küldeni. Minden küldeményhez a tárgyak pontos jegyzéke és azok értéke, valamint eladási árai, ha épen eladásra szánvák, melléklendő. Minden egyes kiállítási tárgy a tulajdonos lakhelyével, házszámával, a megye megnevezésével, melyben lakása van, és az utolsó postával, vagy vasuti állomással látandó el. Hasonlólag följegyzendő minden tárgyra tisztán számokkal annak értéke és ha eladásra van szánva, eladási ára. Bezárása után a kiállításnak, a mely körülbelől egy hétig fog tartani, a tárgyak azonnal bérmentesen vissza fognak küldetni és pedig a kiállítók kívánsága szerint postán vagy vasúton, a mire nézve a beküldéskor szíveskedjenek nyilatkozni. Csupán oly női házi ipari munkákról van szó, a melyek mint népviselet, vagy különben a minta szépsége tekintetéből bírnak bizonyos műbecscsel s azért legyen szabad minél számosabb ily régi és új tárgy beküldését kérni, a melyek megyék szerint osztályozva fognak kiállíttatni. Bővebb felvilágosítást annak idején a hirlapok hoznak, vagy kívánságra levélben is válaszol a — bizottság.

— *A budai nőipar tanműhely.* Az orsz. nőiparegylet és a budai kör tanműhelyi bizottsága értesítést és felhívást bocsátott ki, melyből a következőket közöljük: «Az orsz. nőiparegylet feladata lévén a nők munkaképességét minden irányban előmozdítani, az egylet átvette a Budapest II. ker. nőipari tanműhelyt, hogy azt szélesebb alapra fektetve, rendsze-

resítve, úgy a munkára kereset szempontjából utalt, mint a kézi munkában tökélesedni törekvő nők számára hozzáférhetővé, illetőleg igényeik kielégítésére és a tanítás tökéletes nyújtására képessé tegye. A várkerti bazár-helyiségben levő tanműhelyben a gyakorlati oktatás, a következő tárgyakra terjed ki: kötés, horgolás, keretmunka, fehérnemű-varrás kézzel és gépen, felsőruhaszabás és varrás, hímzés kézzel és gépen, piperemunka, csipkekészítés; ezen kívül pedig tervbe vétetett még több új díszmü és iparág tanítása. A beiratási díj egy tanévre 50 krajczár. — Tandíj a ruhaszabászatban havonkint (egész napra) 3 frt; a többi tantárgyakban 2 frt. Azon leányokra való tekintettel, kik a nap egyik szakában el vannak foglalva, lehetővé tétetett az intézetet akár csak délelőtt, vagy csak délután látogatni és ezek a tandíj felét fizetik. Leányok, kik szegénységüket igazolják, díjmentesen taníttatnak. Az intézetbe felvehető minden 14 évet betöltött nő. Beiratkozni lehet minden hó 1-én Hreblay Erzsébet nőipartanítónőnél (Buda, várkerti bazár), ki a tanműhely vezetésével és a gyakorlati tanítással van megbízva.»

— *Pesti izr. nőegylet.* Az egylet legutolsó választmányi ülésében jelentés tétetett a lefolyt évnegyedi működésről, ennek értelmében julius, augusztus és szeptember havában következő összegek osztattak ki segélyezések fejében: 103 személynek havi ösztöndíj gyanánt 991 frt, — 314 személynek alkalmi segélyek fejében 937 frt, 110 személynek rendes házbérsegély fejében 787 frt, 14 künnlévő árvának neveltetési járulékért 294 frt, 11 gyermekágyasnak 52 frt, 3 kiházasító segély 40 frttal, összesen tehát 3101 frt — A leányárvaházban, hol jelenleg 47 növendék tartózkodik, a fenntartási költségek 2112 frt 80 krra rugnak. — Az árvamenhelyben 17 fél-elárvult gyermek neveltetik, ezekért a kiadások 457 frt 26 krt tettek. A szegények tápintézetében, melyben ezen időszakban 12626 személy és ezek közt 1070 személy egészen ingyen, a többi pedig 10 krajczárért naponta étkezett, 1538 frt 86 kr. kiadás volt. Ez egyletnek jótékony czélra fordított összes kiadásai tehát a fenn megjelölt időszak alatt 7209 frt 92 krra rugtak.

Nehány magyarázó szó színes hímzésminta mellékletünkhe .

XII. tábla.

a) Szőnyegszövet Naszódból; de akár Egyptomban is találhatták volna valamelyik mumia-koporsóban, mert ott már 2000 évvel Kr. e. használták ugyanezen vonal-díszt, ugyanezt az erős kifejezést az alapminta kivitelében és ugyanezt a színezést. Ez fényesen bizonyítja a minta régi voltát.

b) Lásd a X. tábla *b*) lapját.

Alkalmazhatók mindazokra a mintákra, melyek az I. tábla *a*) lapjánál fel vannak sorolva.

A MAGYAR HAZI IPAR DISZITMÉNYEI.

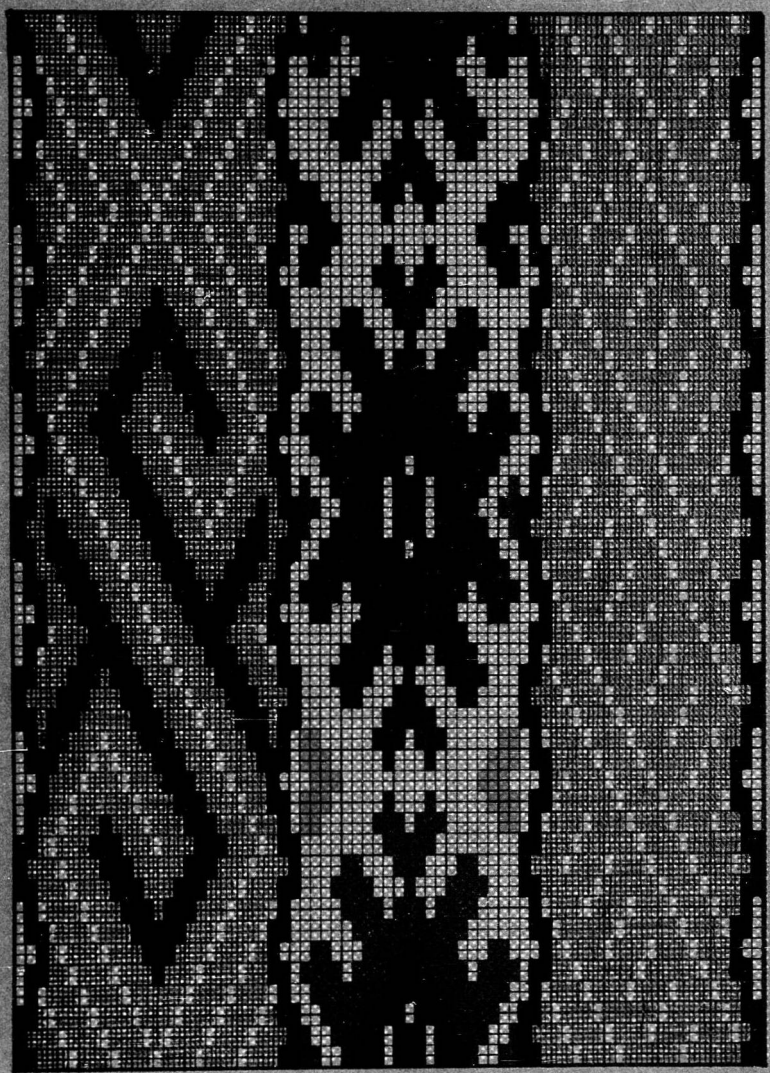

DEL. FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

A MAGYAR HAZI IPAR DISZITMÉNYEI.

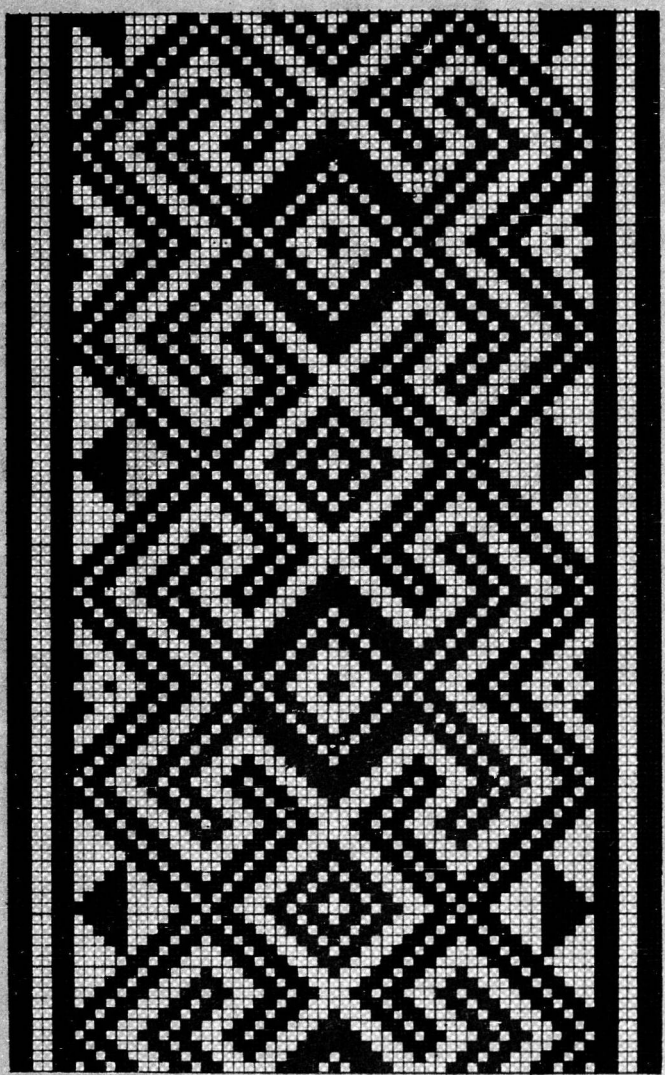

DEL. FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

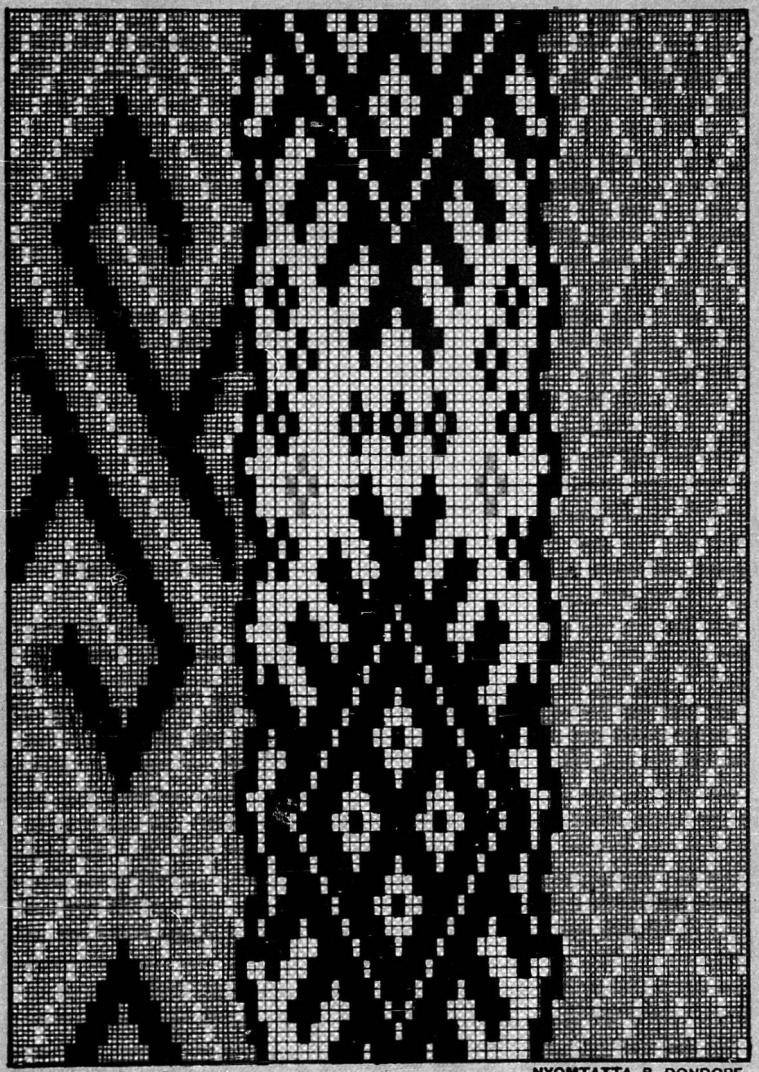

DEL FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

A MAGYAR HAZI IPAR DISZITMÉNYEI.

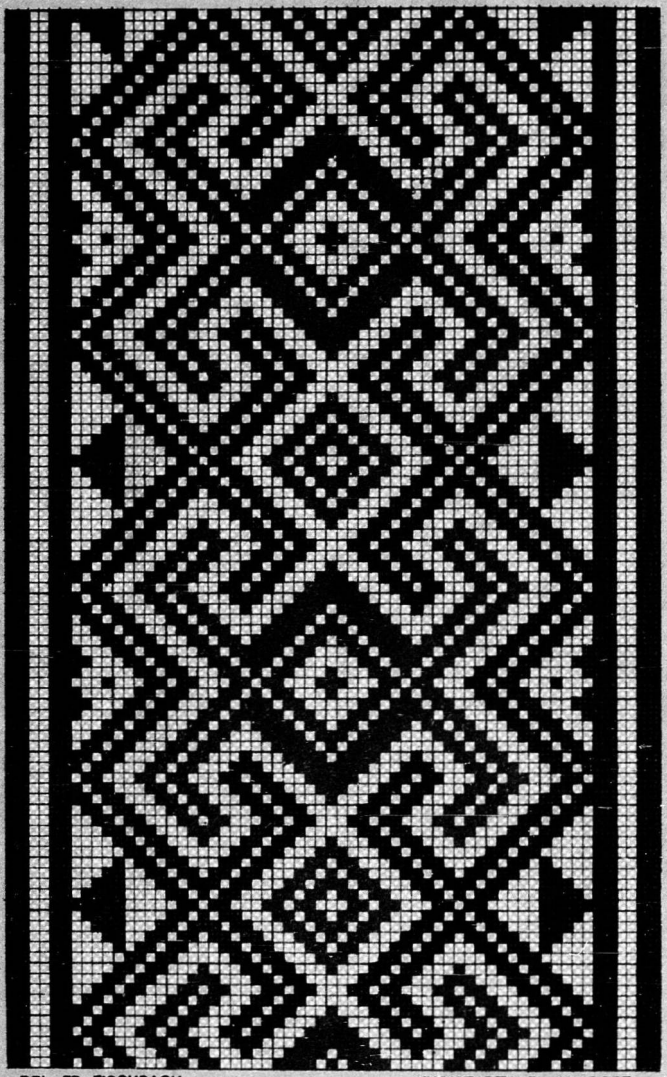

DEL. FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

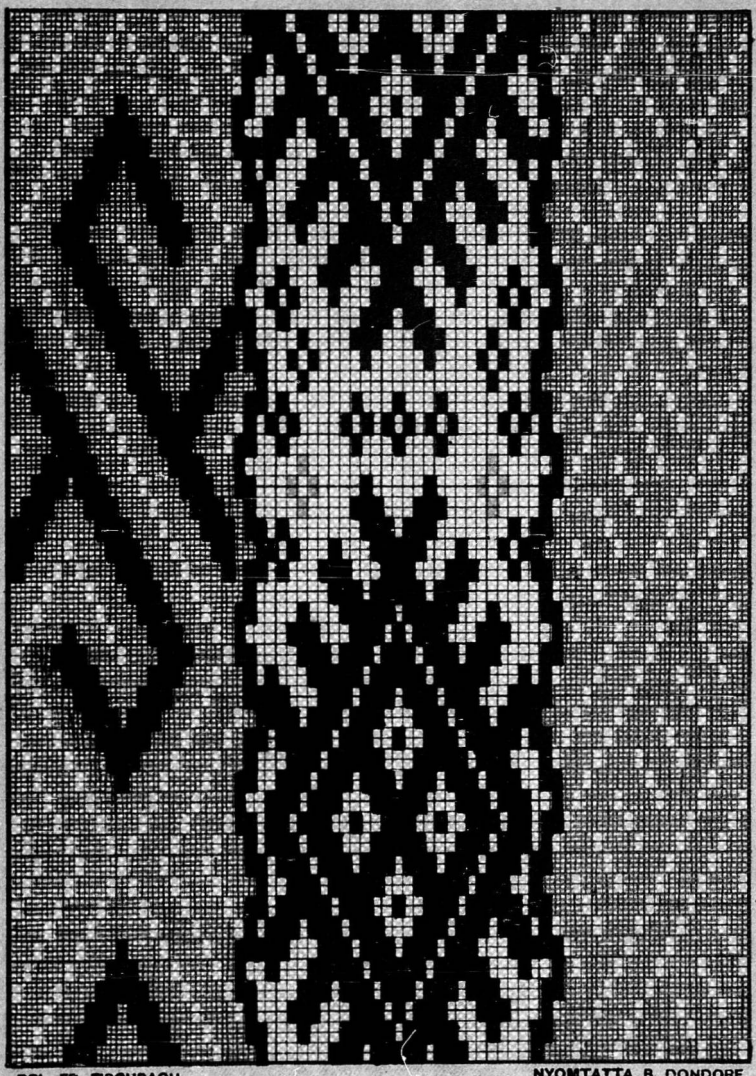

DEL. FR. FISCHBACH. NYOMTATTA S. DONDORF.

A MAGYAR HAZI IPAR DISZITMÉNYEI.

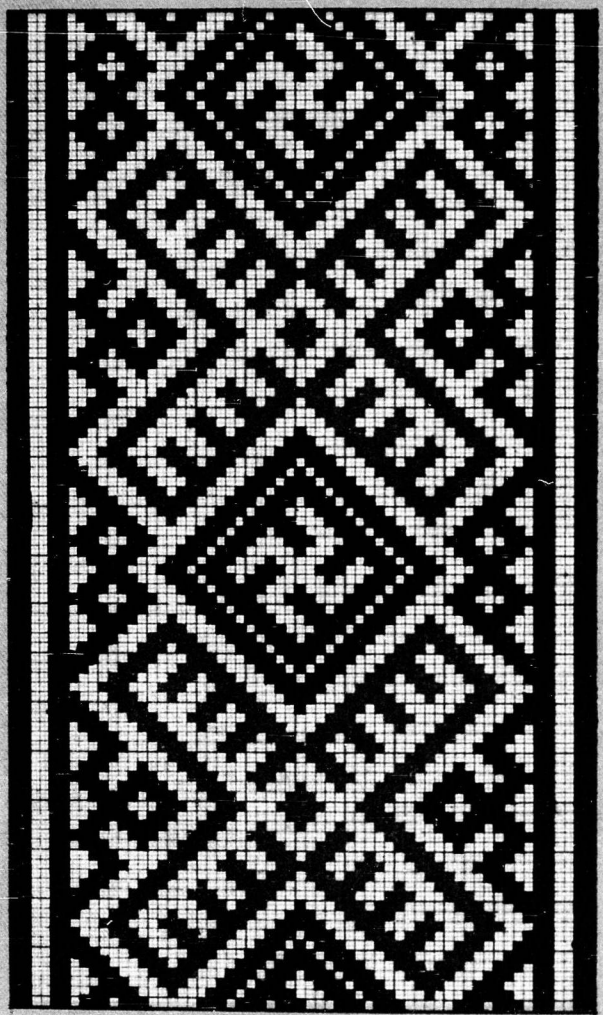

DEL FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

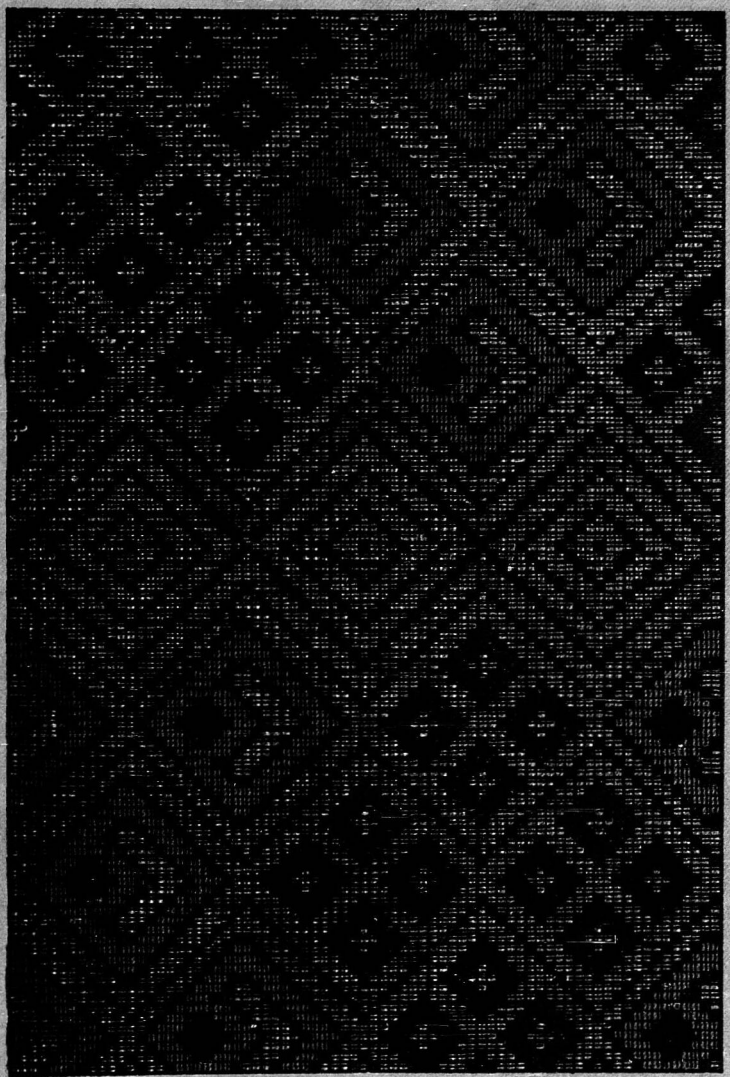

DEL. FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

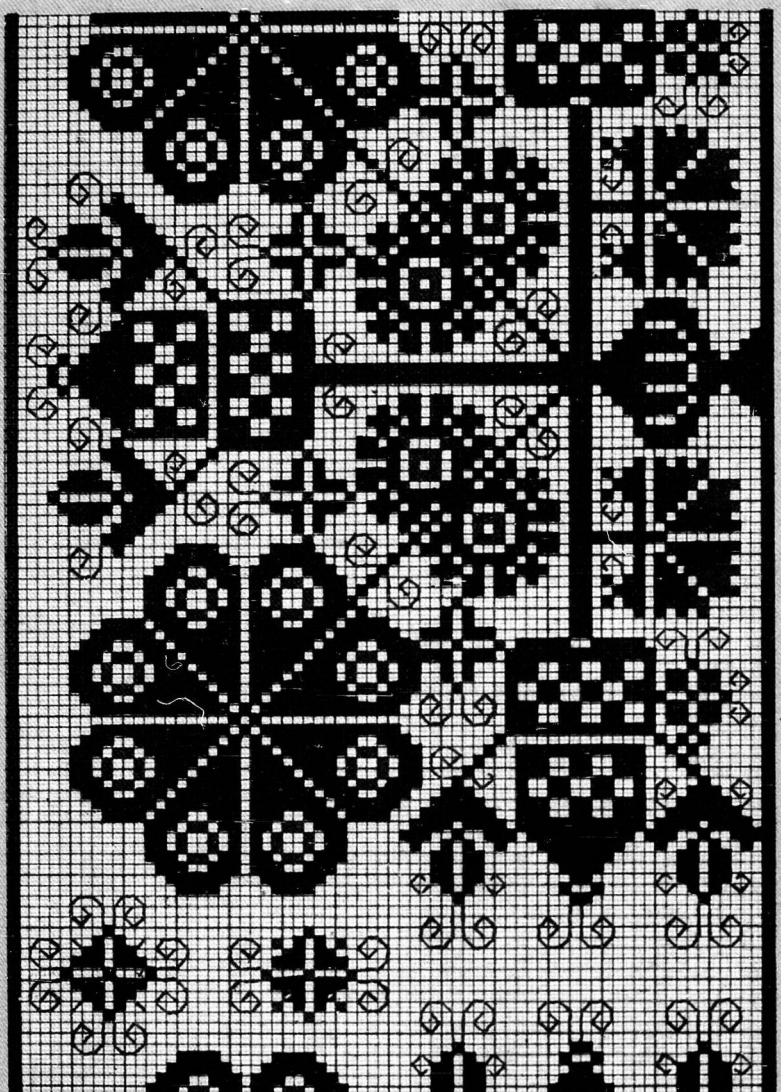

DEL FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

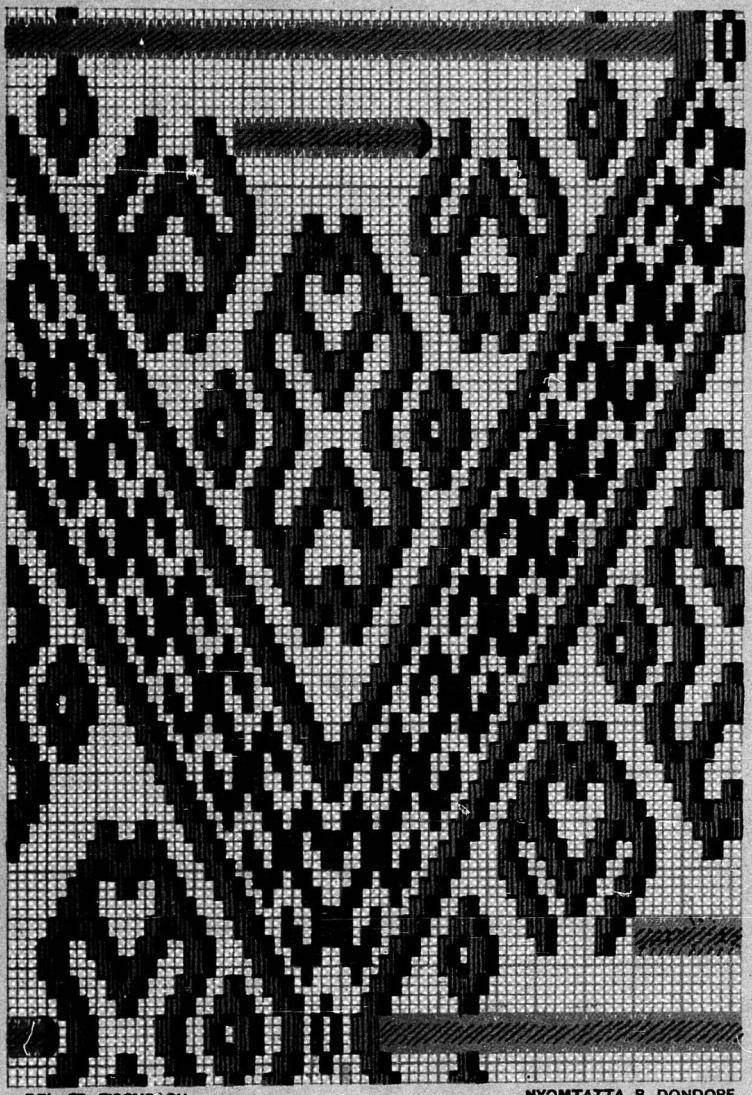

DEL FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF

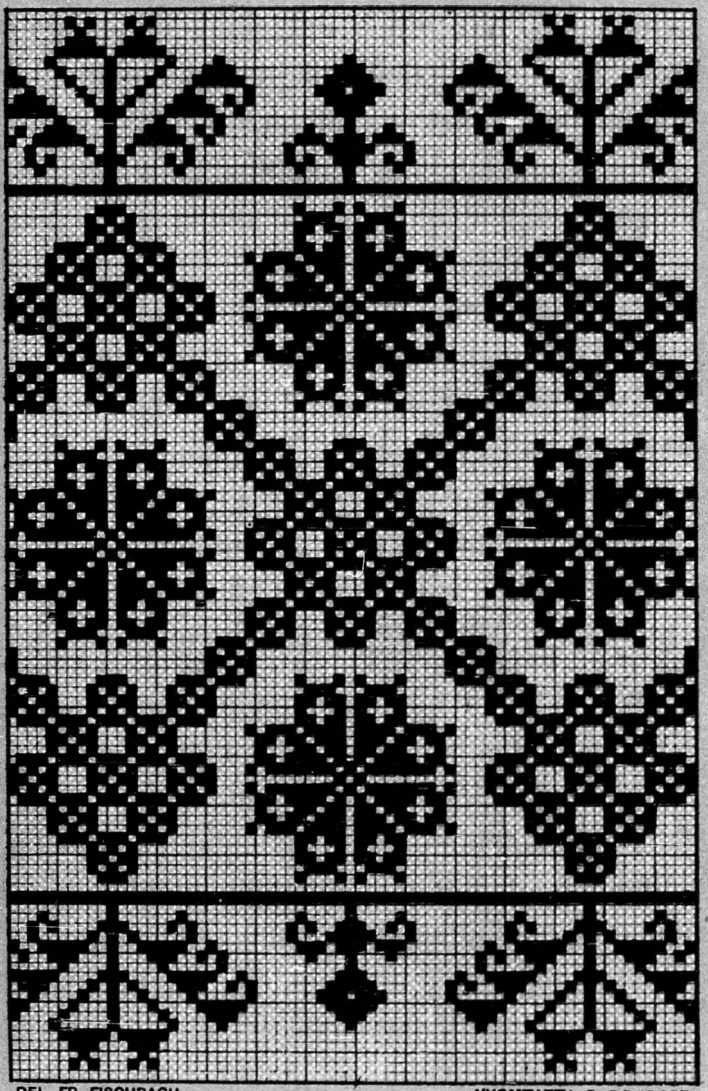

DEL FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

A MAGYAR HAZI IPAR DISZITMÉNYEI.

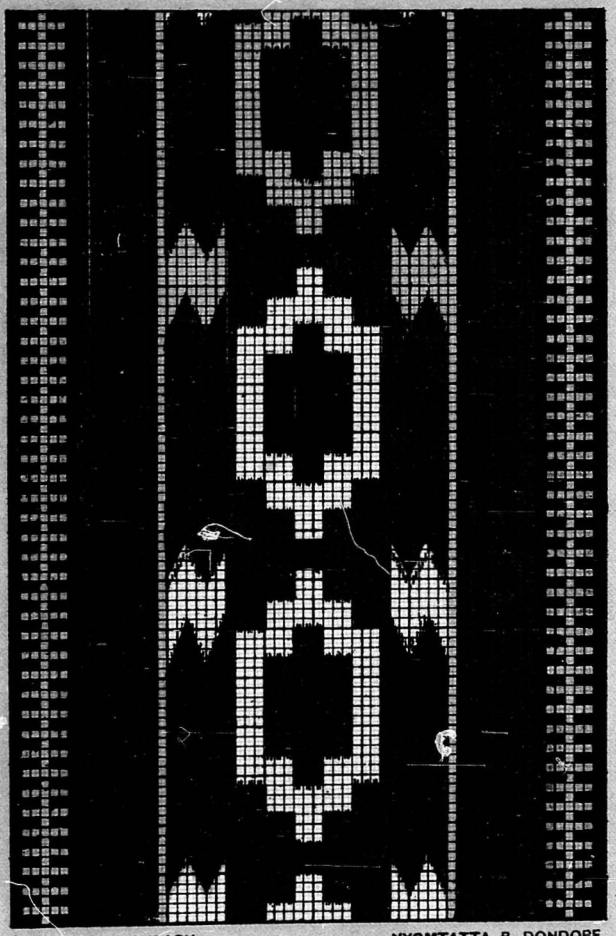

DEL. FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.

A MAGYAR HAZI IPAR DISZITMÉNYEI.

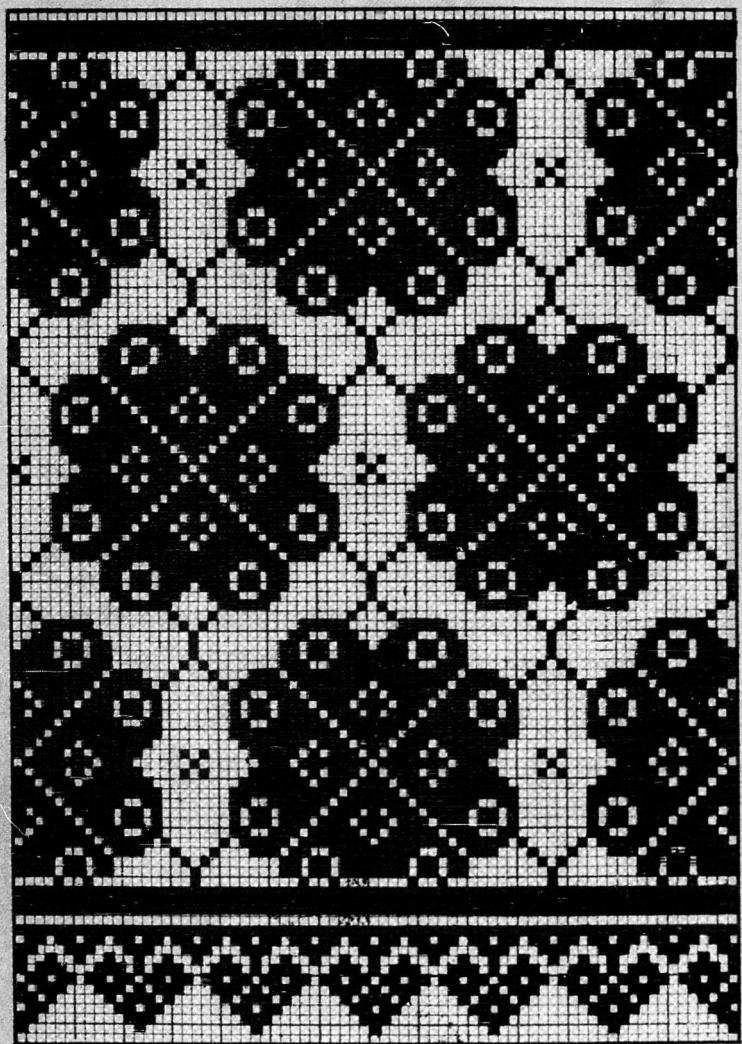

DEL. FR. FISCHBACH. NYOMTATTA B. DONDORF.